

Recensioner

Filosofi och historiografi

Gunnar Artéus & Klas Åmark (red.): *Historie-skrivningen i Sverige*. Lund: Studentlitteratur, 2012. 222 s. ISBN 978-91-4407-043-8, hft.

Föreliggande historiografibok riktar sig till avancerade historiestudenter och yrkesutövande historiker. Syftet med historiografiska studier är som bekant dels att ge en inblick i historikerns verkstad, dels att reflektera över historikerns bindningar till sin samtid och över hur detta påverkar historikerns avbild av det förflutna. Boken täcker ett imponerande tids-
spann: från Olaus Petri och de tidigmoderna krönikörerna till den moderna genusforskningen. Däremellan ägnas ett kapitel vardera åt Geijer och hans efterföljare under 1800-talet, Harald Hjärne, hans krets och miljö från 1890-tal till mellankrigstid, bröderna Weibull och deras skyddslingar runt seklets mitt, inspirationen från positivistisk samhällsvetenskap under 60- och 70-talen och, slutligen, som en slags fullbordan Eva Österbergs bukett över 90- och 2000-talens historieforskning. Redaktörerna bekänner med viss storslagenhet att målsättningen är ”en helhetsbeskrivning”. Nationen är en tacksam historiografisk ram, och med tanke på hur löst sammanhållna antologier ofta är, så är det bara att slå fast att man lyckats mycket väl med helhetsambitionerna. Skribenterna är samtliga av ett äldre garde och har lång förtrogenhet med sina områden. Det som förmedlas är överblick och lättillgänglig lärdom, ett pensum av historiografiska kunskaper.

Bokens redaktörer har försett författarna med vissa analytiska direktiv. De skall i möjligaste mån behandla sina objekt med hjälp av begreppen vetenskapssyn och historiesyn. Vetenskapssyn förstås som normerna kring vad som är godtagbar och optimal historievetenskap; historiesyn förstås som ”vad som är viktigast i den historiska utvecklingen”. Distinktionen mellan dessa två begrepp är inte helt lyckad. I praktiken är det sällan möjligt att skilja en historikers historiesyn från dennes vetenskapssyn. Särskilt kapitlet om Geijer och 1800-talshistorikerna bär syn för sägen: kategorierna är notoriskt sammanblandade. Vad beror det på? Historikers vetenskapssyn har

alltid varit baserad på vissa truismer, exempelvis att bygga framställningen på tillgängliga fakta, samt att vara ”oväldig” – det vill säga rättvis. Efterhand har detta kompletterats med explicit bruk av teorier: ”byggnadsställningar” sade man förr. Visst är det intressant att undersöka i vilken mån historiker faktiskt efterlevt dessa vetenskapliga föresatser, men det är ändå ett underordnat syfte med historiografiska studier. Vad svenska historiker har haft att säga om vetenskap i *generell bemärkelse* är skäligen ointressant. Intressantare är då kategorin historiesyn. Det är nämligen där som de ofta ganska dunkla sambanden mellan historikerns egen tid och den tid som han eller hon beforskar finns. Kategorin historiesyn rymmer således den historiografiska grundfrågan: varför historikern betraktar det förflutna i ett visst ljus och inte ett annat. Denna kategori hade med fördel kunnat brytas upp i kategorierna samtida kontext, historieteori och materialbehandling. Då hade man balanserat förutsättningarna för att skildra de olika epokena bättre. Man hade sluppit många anakronismer som till exempel Bo Lindbergs utredning kring hur de tidigmoderna historikerna inte var ”professionella”. Man hade på ett konkretare sätt kunnat skildra det som Ragnar Björk nu kallar en ”förvetenskapligande-process”, nämligen att historikernas intresse för och bundenhet av källmaterialet tilltar mot 1800-talets slut. Framförallt hade man kunnat få ett mer distanserat perspektiv på utvecklingen under 1900-talet, som behandlas i de tre avslutande kapitlerna: Rolf Torstendahls och Birgitta Odéns text om ”den weibullska inriktningen”, Klas Åmarks om ”Teoriernas intåg” och Eva Österbergs om de senaste decenniernas utveckling. Gemensamt för dessa tre kapitel är att den historiografiska reflektionen tyngs ned av en viss representationsbörda. Det är historieskrivning som utvecklingsbenägen och självtillräcklig vetenskap man vill åskådliggöra. Det ges inte utrymme för den historiografiska grundfrågan. Skildringen i dessa kapitel präglas därför mindre av analys än av internvetenskaplig deskription. Visst är det lättare för Bo Lindberg att sätta den tidigmoderna historieskrivningen i relation till

omvärldsförändringar, än vad det är för Öst-bergen och Åmark att fånga upp motsvarande beroenden under de senaste decennierna, men det innebär inte att man inte bör försöka. Åtminstone inte om man vill rekrytera några av de "avancerade historiestudenterna" till att bli just historiografiska forskare. Som det nu är kommuniceras inte så mycket av intellektuella impulser och intressanta frågor, mer däremot av vördnad och fullbordan.

Visst finns det mycket värde i lärdomarna – särskilt Klas Åmarks komprimerade karaktäristiker av vad mycket kvantitativt inriktad socialhistoria gick ut på – men det intellektuella stämningläget är i grunden mer avpassat för hedersamma begravningar än för livaktiga forskningsfält. De starkaste bidragen är Bo Lindbergs analytiskt välvägd kapitel om tidigmoderna historieskrivare och Ragnar Björks myllrande fresk över Hjärnetraditionen.

Simon Larsson

Frederick C. Beiser: *The German historicist tradition*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 600 s. ISBN 978-01-996-9155-5, inb.

"Idag är vi alla historister." Det hävdar i alla fall Frederick Beiser i den senaste av hans långa rad av omfångsrika böcker om tyskt tänkande med fokus på det sena 1700-talet. Här är dock tidsperspektivet längre, då det handlar om den historistiska traditionen från Chladenius tidiga 1700-tal till Max Weber i början av 1900-talet. Långtifrån att ha försvunnit eller övervunnits har historismen istället rönt en "fantastisk framgång" (26). Samtidigt är det, menar Beiser, en tradition som missförstås och fel-tolkats, inte minst av Friedrich Meinecke i dennes *Die Entstehung des Historismus* (1936), varför han tagit på sig uppgiften att ge en grundlig genomgång av den sådana den utvecklades i Tyskland.

Efter ett inledande kapitel där begreppet historism diskuteras och definieras följer tretton kapitel som vart och ett behandlar en enskild tänkares bidrag till ämnet – Chladenius, Möser, Herder, Wilhelm von Humboldt, Savigny, Ranke, Droysen, Dilthey, Windelband, Rickert, Lask, Simmel och Weber. Tonvikten ligger hela tiden på de olika historikernas eller filosofernas diskussion av historiens problem, hur historiens anspråk på kunskap kan uppnås och rättfärdigas och inte minst hur historie-

skrivningen förhåller sig till eventuella universella värden. Det innebär att de författarskap som analyseras huvudsakligen belyses utifrån i vad mån de uppmärksammar dessa frågor. Mycket utelämnas således, men i gengäld ges grundliga genomgångar av de olika personernas historiesyn som den kommer till uttryck i ett urval av deras verk. Inriktningen på enskilda personer och verk innebär, påpekar Beiser, att det politiska sammanhanget blivit åsidosatt, något som han rättfärdigar med att de enskilda författarskapen behöver utläggas och tolkas innan en sådan kontextualisering kan göras.

Framställningen är koncentrerad kring att introducera, tolka och värdera de olika tänkarnas historieuppfattning. Resultatet blir tämligen utförliga läsningar av ett stort antal verk. Beiser ger sig emellertid sällan in på historiografiska kontroverser eller andras tolkningar av det historistiska tänkandet. Sådant förekommer visserligen om än sparsamt i fotnoter, men bortsett från avvisandet av den positivistiska feltolkningen av Ranke och en skarp kritik av amerikanska sociologers syn på Max Weber är det förhållandevis lite av den sortens diskussioner.

Historismen är, menar Beiser, på en gång individualistisk och holistisk. Varje historisk företeelse måste förstås i sin egen rätt, som en unik händelse, men kan aldrig förstås isolerad från sitt tidsliga och rumsliga sammanhang – den är därmed samtidigt individualistisk och holistisk. Historismen är även nominalistisk, utgångspunkter, det som finns, är alltid enskilda företeelser; alla abstraktioner, lagar eller universella begrepp med vilka vi förstår historien är våra konstruktioner som aldrig helt förmår fånga tillvarons mångfald eller ständiga förändring. Historismen innebar därför ett uppgivande av den västerländska filosofins ständiga sökande efter transcendentia värden; ingenting kunde längre förstås utanför sin kulturella och historiska kontext. Av detta följer det problem som historister ständigt tycks ha brottats med och som därför är ständigt återkommande i diskussionen – relativismen.

Slutligen menar Beiser att historismen är självreflexiv: dess uppkomst och ständiga aktualitet fram till mellankrigstiden var en följd av diskussioner om historieämnets status, dess kamp för autonomi och dess rivalitet inte minst med filosofiamnet. Det sistnämnda blir här särskilt tydligt i diskussionen av filoso-

ferna Windelband och Rickert, som knappast framstår som egentliga företrädare för den historistiska traditionen; tvärtom tycks de hela tiden ha brottats med denna, som de både fruktade och uppfattade som hotande, som undergrävande de universella värden vilka de klamrade sig fast vid och inte kunde överge, samtidigt som dessa allt mer ifrågasattes av andra här uppmärksammade.

Beiser inleder med en genomgång av Chladenius hermeneutiska tankegångar, hur denne i sin kritik av upplysningens tro på ett universellt förnuft i stället hävdar att all mänsklig kunskap utgår från en viss plats, en *Sehepunkt*. För Chladenius var uppgiften att försvara den lutherska läran mot det hotande förnuftet. Att vara historist, att vara kritisk mot det universella förnuftet var emellertid inte nödvändigtvis detsamma som att vara negativ till Upplysningen i sin helhet; historismen kan inte, menar Beiser i polemik mot Meinecke, sättas som dennas absoluta motsats. Sålunda förenas hos Möser betoningen av det lokala, av rotfastheten i en given historisk situation med ett starkt försvar för sådana typiska upplysningsidéer som tolerans, tryckfrihet, kyrkans skiljande från staten och vikten av utbildning. Detsamma gäller Herders och Humboldts tro på alla människors lika värde, en människans natur, även om kulturen, samhället och historien har givit oss olika intressen och syften och inneburit tillhörighet till olika präglade sammanhang.

Med Savigny ägde en institutionalisering av historismen rum i framför allt studiet av lagstiftningen. Savigny avvisar tanken på universella värden: sådana är bara ogiltiga generaliseringar av en given tids uppfattningar och följaktligen ett utslag av etnocentrism. I Ranke's romantiska historiesyn handlar det om att förstå det förflutna på dess egna villkor, samtidigt som vi skriver historien i våra termer och på så sätt ger den en klädnad för vår tid. Å ena sidan ska vi undvika att lägga in våra egna värderingar i historien, å den andra är historikern aldrig passiv utan en skapare av historia. Det hela mynnar trots alla garderingar hos Ranke ut i en naiv objektivism, menar Beiser.

Desto mer konsekvent är Droysen. Det förflutna är förgånget, kvar finns enbart spår av vilka vi försöker sluta oss till kunskap om det som varit. Beroende på våra intressen, på vad vår tid efterfrågar, ställer vi olika frågor till de spår som finns kvar, vi skapar vårt förflutna. Det senare är inte minst tydligt i historikerns

jakt på en början, en första orsak till det som studeras: men en sådan enkel början finns inte, ingen enskild företeelse kan isoleras som ensam bestämmande för historiska förlopp eller företeelser. Även rättigheter är för Droysen historiska. Här blir även historismens anti-kartesiansk tydlig. Föreställningen om den ensamma och fristående individen avvisas, hon står alltid i beroendeställning till samhället, och formas av de villkor under vilka hon fosterats och lever. Kunskapen är ofrånkomligen perspektivistisk – med relativismen som en, tycks det, ofrånkomlig konsekvens. Men här backar även Droysen: alla värden är trots allt, för den bekännande protestanten, inte historiska, även om han inte lyckas visa just detta.

Kritiken av Descartes återkommer hos Dilthey: individen står aldrig ensam, inte heller är hennes förnuft avskilt eller oberoende utan rotat i hela individens och samhällets liv. Hos Dilthey är historiseringen av förnuftet central, men även han brottas med relativismen och vill finna en mening utan- eller ovanför historien. Windelband och Rickert är förvissade om nödvändigheten av universella värden och för en, kan det tyckas, hopplös kamp mot historiseringen.

Med kapitlet om den unge Simmel hamnar vi hos den ”mest moderna och radikala av tänkarna i den historistiska traditionen” (470). (Det efterföljande sista kapitlet är en tämligen traditionell och föga uppseendeväckande läsning av Weber.) I diskussionen av Simmel blir den selektiva läsningen av de olika tänkarnas verk särskilt slående: här diskuteras uteslutande tidiga texter från några år runt 1890, innan han vände sig till sociologin, texter som Beiser hävdar både har förbisetts och missförstått. Dessa texter presenterar snarare den mest konsekvent genomförda versionen av det historistiska tänkandet (och föregriper Weber på många punkter) och inkluderar en historistisk etik. ”Simmel såg den moderna världens ankomst och vägrade att hindra den genom att klamra sig fast vid det förflutna. [...] Han välkomnade det moderna samhällets komplexitet och moraliska pluralism och insåg att i hans sekulära samtid fanns det inte längre någon plats för filosofins och religionens gamla absoluta. [...] [Han var] redo att acceptera alla världens och principers relativitet i historiens ständiga ström” (471). För Simmel styrdes historieskrivningen av de frågor och syften med vilka man närmar sig det förflutna – olika tider eller grupper söker olika saker och

har olika mål med sina studier, ett synsätt som närmade sig pragmatismen.

Beisers läsningar är välgrundade och initierade och det är en välgärning att ha fått en sådan här samlad redogörelse för den tyska historismen. Det är kanske inte alltid så särskilt överraskande slutsatser som blir resultatet, och det hela får ett tämligen abrupt slut. Sälunda saknas ett avslutningskapitel, en sammanfattande värdering av hela traditionen (och möjliga utblickar åt andra länder), liksom något om vägen från Weber till dagens situation då "alla är historister". Inledningens kortfattade diskussion av "historismens kris" under mellankrigstiden är särdeles angelägen och vore väl värd att diskutera ytterligare, inte minst i ljuset av den ständiga rädslan för historismens relativiserande konsekvenser. Eller som Beiser uttrycker det: "om det var en kris, så handlade den om de problem som historismen innebar för dess kritiker, och inte om något inneboende problematiskt i historismen som sådan" (24). När Ernst Troeltsch på 20-talet förkunnade denna kris, var det således en kris för hans egna konservativa ståndpunkter, inte för historismen i sig. Den senare har tvärtom snarare segrat än gått under, men dess framgångssaga från Simmel och Weber till nutiden är ännu oskriven.

Bosse Holmquist

Ulrika Björk & Anders Burman (red.): *Konsten att handla – konsten att tänka. Hannah Arendt om det politiska*. Stockholm: Axl Books, 2011. 244 s. ISBN 978-91-978598-7-5, hft.

Sedan några år noteras ett nyväckt intresse för Hannah Arendts tänkande. Denna gång är det inte längre frågan om 1900-talets totalitarismer som står i centrum. Den nya vågens Arendt-exegeter är på jakt efter någonting mer fundamentalt: "det politiska". Hannah Arendt kanoniseras jämsides med Carl Schmitt. Ett outtalat antagande är ofta att "det politiska" – i bestämd form singularis – bör ges en ahistorisk definition.

Som konstateras i förordet till en ny antologi, handlar det om att söka besvara "mer grundläggande – ja, rent av ontologiska – frågor om vad det politiska egentligen innebär". *Konsten att handla – konsten att tänka* heter boken som samlar bidrag av nio svenska forskare under redaktörskap av Anders Burman och Ulrika Björk.

Två av författarna berör uttryckligen frågan om varför Arendts politiska tänkande upplever en akademisk renässans just i dag. De ger två olika svar. Maria Bexelius pekar på hur Arendt erbjuder redskap för att begripa den samtida massproduktionen av irreguljär migration, papperslösa människor och naket liv. Hennes kapitel är det enda i antologin som uttryckligen knyter an till en viss politisk praktik: asylrörelsens kamp för de papperslösas rättigheter. Detta utgör ett synnerligen välkommet komplement i en bok som i övrigt är ägnad åt att kontempera, inte konkretisera, det politiska handlande vars allmänna betydelse inskräps av alla författarna.

Shamal Kaveh menar att "det ökande intresset för Arendt delvis är en följd av det nyliberala ekonomiska tänkandet där politiken underordnas ekonomin". Förvisso hävdade Arendt, i likhet med Schmitt, att "det politiska" måste tänkas som en autonom sfär, väsensskild från det ekonomiska och det sociala. Medan Schmitt drog sin gräns gentemot den metafysiska *fienden*, valde Arendt att kategoriskt utesluta *nödvändigheten* från den politiska sfären. I båda fallen rör det sig om vad Adorno i sitt angrepp på Heidegger kallade en "egentlighetsjargong".

Den politiska ontologin hävdar en egentlighet i diametral motsats till alla de oegentligheter som vi till vardags brukar kalla för politik eller policy. Jargongen pånyttföddes under 1980-talet, underblåst genom nyläsningar av Heidegger och Schmitt. Detta kan enligt Kaveh förstås som en motreaktion på inträdet i en "postpolitisk" tid. Intresset för politisk ontologi verkar alltså vara ett symptom på politikens kris, som är en reell och historisk kris. Frågan jag önskar att Kaveh hade ställt är hur långt en ahistorisk egentlighetsjargong räcker för att återerövra konsten att handla och konsten att tänka.

Tyvärn sker i antologin ingen konfrontation mellan politisk ontologi och kritisk teori. Det är lite förvånande: Arendt sysselsatte ju sig i hög grad med samma problem som sin samtida Adorno. I frågan om handlandet gick hon ständigt i dialog med Marx – vars skrifter i hög grad har omvärderats efter Arendts död.

Ulrika Björk påminner om hur handlandet hos Arendt alltid måste vara "handlande och tal". Tyvärr berörs inte följdfrågan: vad är tal? Är talet nödvändigtvis verbalt? (Detta förutsätter Björk.) Förutsätts en gemensam närvaro i rummet, eller går det lika bra med fjärrtal,

medierat via telefon eller television? Kan talet medieras av skrift? Frågor som dessa har avgörande betydelse för hur vi kan läsa Arendt i en tid då vårt vardagliga samspråk i allt högre grad flyttar till textbaserade medier.

Arendt beskrev i sina tankedagböcker "hur talet kan bli ett slags ljud som inte bara är meningsbildande utan också en form av för-sinnligande av tankandet självt, och ett för-kroppsligande". Att tala är att "tona", skriver Cecilia Sjöholm i sitt bidrag. Här antyds ett tal som inte i första hand är verbalt, utan snarare teatralt.

Anders Burman klagör tankandets status hos Arendt. Att tänka är att "vara två-i-en", att ständigt likt Sokrates föra en inre dialog med sig själv. Tankandet kräver då en självvald ensamhet. Här kan läsaren åter ställa sig en mediekritisk följdfråga. Leder vår tids slentrianmässiga bruk av s.k. "sociala medier" – ett begrepp som skulle ha fått Arendt att se rött – till ett tendentiellt upphävande av möjligheten att tänka, i det att den inre dialogen ständigt förtytterligas?

Konsten att handla – konsten att tänka är en antologi som tenderar att vika åt sidan varje gång den närmar sig en brännande kritik av samtiden. Men konsten att tänka är väl just en konst att som läsare själv ställa följdfrågor.

Rasmus Fleischer

Peter P. Icke: *Frank Ankersmit's lost historical cause. A journey from language to experience*. London: Routledge, 2012. 198 s. ISBN 978-04-1580-803-3, inb.

Holländaren Frank Ankersmit har varit och är en av de mest välkända historiefilosoferna i vår tid. I *Narrative logic* (1983) satte han historikernas sätt att ställa samman material till en skriven text i centrum för analysen. Grundidén var att en historisk berättelse alltid var mer än delarna den byggdes upp av och att helheten var att se som en metafor och ett substitut för en verklighet som var onåbar. Den kunskap som den historiska berättelsen gav, härrörde inte ifrån dess överensstämmelse med verkligheten utan genom det sätt som den strukturerade stoffet och vilket omfång som den föreslagna tolkningen hade.

I början av 1990-talet hade Ankersmit blivit en av centralgestalterna i den postmoderna historieteorin. Men det fanns hela tiden någonting som skavde i hans verk. *History and*

tropology (1994) avslutades med en essä om möjligheten att erfara det förflutna via känslan av nostalgi. Åren därefter deklarerade han att han hade tröttnat på historiefilosofi och ville ägna sig åt politisk filosofi. Det resulterade i *Aesthetic politics* (1997), som beskrev relationen mellan verklighet och politisk representation i de valda församlingarna som en parallell till relationen mellan historisk verklighet och historisk text. Så för några år sedan kom den omfattande *Sublime historical experience* (2005), där Ankersmit gick till frontalangrepp mot den postmoderna historieteori som han tidigare försvarat. Istället för representation skulle man nu analysera erfarenheten av ett förflutet som, på något sätt, skulle kunna förmedlas direkt utan att gå via språket och, om vi talade om kollektiva enheter som samhällen och civilisationer, även saknade ett subjekt.

Det tycks i första hand vara publiceringen av den senare boken som föranlett Peter P. Icke att företa den hittills mest omfattande granskningen av Ankersmits tänkande. Icke, som kommit fram ur kretsen kring Keith Jenkins, har en tydlig agenda. Ickes kritik gäller ytterst det tänkande, som med bas vid universitetet i Groningen och kretsen kring Ankersmit, har kritiserat den historieteori som Jenkins med flera under tjuogo års tid försökt hävda är den enda rimliga. Grundtemat i Ickes kritik är att Ankersmits väg från att vara representations-teoretiker till att ägna sig åt historisk erfarenhet speglar konflikten mellan historia och minne i vår tids historietänkande. Kritiken går i grunden ut på att Ankersmit har hamnat i frågor om kollektiva minnen, kulturarvs- och folkmordsforskning och andra aspekter av vår tids alltmer omfattande och dominanta minnesdiskurs. Därmed har Ankersmit, enligt Icke, rört sig bort från historiefilosofin och ut ur historiografin utan att själv riktigt vara medveten om det.

Kritiken borde vara besvärande för Ankersmit: Icke påpekar att argument bygger på rena felläsningar, missuppfattningar, obevisade antaganden och kategorifel. Han analyserar utförligt Ankersmits hatkärlek till Hayden White. Genom vad Icke menar är systematiska felläsningar av White har Ankersmit kunnat mejsla ut en egen teoretisk position – om än förfelad. Egentligen, menar Icke, har Ankersmit inte bidragit med någonting eget utan bara i ny form upprepat det som Hayden White skrivit. Den bild som Icke förmedlar är bilden av en författare som upptäckte att allt han

hade att säga redan hade sagts och som använder snart sagt vilka medel som helst för att erövra en egen position. Utan att Icke uttryckligen skriver det, förmedlar hans analys ibland känslan av att vi har att göra med en intellektuellt ohederlig person. Ickes kritik liknar ikonoklasm. Ibland är kritiken *ad hominem* inte långt borta och när man väl kommer till de sista sidornas hyllning av undersökningsobjektet är smaken en aning besk.

Nu lämnar Whites texter ofta utrymme för många tolkningar, så anklagelsen för att läsa honom fel kan naturligtvis slå tillbaka mot den som påstår sig veta. Men även om man skulle utgå ifrån att Ickes kritik är korrekt, måste man ställa frågan hur man ska läsa en författare som Ankersmit. Vilken roll intar en sådan person i diskursen om vår tids historieteori?

För är det verkligen någon som läser Ankersmit som missar att han allt som oftast angriper teoretiska halmdockor? Är det någon som läser honom utan att göra utropstecken och sätta frågetecken i marginalen? Trots att man ser problemen i texterna, är de ofta osedvanligt inspirerande. Vad är *det* för kvalitet? Det handlar om den kvalitet som finns i all idégivning: att kombinera på nya sätt och att göra läsaren uppmärksam på en möjlighet som kanske inte håller när man granskar det närmare, men som ändå är värd att pröva (på nytt).

Att en tänkare som Ankersmit granskas hårt är bra. Ändå finns det inslag som saknas i Ickes analys som, tror jag, hade gett en mer komplicerad bild av Ankersmit än den resa mot förfall och självuteslutning ur historiefilosofernas krets som Icke beskriver. Icke bortser t.ex. helt från relationen mellan Ankersmits historiefilosofi och hans politiska tänkande. För en person på den politiska högerkanten ligger det nära till hands att undersöka hur förbindelser med det förgångna ser ut. I Ankersmits fall är förbindelsen bruten, vilket för honom tycks vara konservatismens och historiemedvetandets utgångspunkt: det är upplevelsen av att världar förlorats som gör att man måste söka kunskap om dem, för man vet att de aldrig kan komma tillbaka hur mycket man än skulle vilja återskapa delar av dem. Förlusten är också huvudtemat i hans analys av den historiska erfarenheten. I den politiska filosofin har hans utgångspunkt varit en kritik av liberalen John Rawls teori att principerna för rättvis fördelning kan deduceras fram bakom en ”okunnighetens slöja”. För Ankersmit är detta ett ohistoriskt tankeexper-

iment som inte tar hänsyn till att varje politisk filosofi måste utgå ifrån historiska situationer. När Icke finner en bild av en kropp eller organism som illustrerar förbindelsen mellan individen och kollektivet – och hur den enskilda historikern kan bli en uttolkare av en civilisations ”stön” av smärta – vet han inte vad han ska göra med den. Men för en konservativ tänkare är organismen naturligtvis den mest konventionella bild som finns för att etablera direkt och indirekt samhörighet mellan individen och samhället.

Trots att dess fokus är så begränsat, kan Ickes bok läsas av alla som vill ta del av centrala problem i vår tids historiefilosofi. Är man helt obekant med Ankersmits verk är det väl sannolikt att den ger tämligen lite tillbaka, men den ställer väsentliga frågor om hur man kan och får skriva för att etablera en position. Som Icke var väl medveten om är inte ens den resa från språk till erfarenhet som strukturerar hans analys självklar. I den nyutkomna *Meaning, truth and reference in historical representation* (2012), ägnar sig Ankersmit på nytt åt frågor som uppstår när man utgår ifrån frågan om representation av historisk verklighet. I några kapitel diskuterar han möjligheten av en historisk erfarenhet, men utan stora ord. Men framför allt betonar han att utgångspunkten för all historia och historieskrivning måste vara 1800-talets historism, som, i bearbetad form, är det mest produktiva historieteoretiska perspektivet även för vår tid. En central del av historismen var intresset för relationen mellan historia och politik, som Ankersmit följdriktigt försvarar. Som jag redan antytt, misstänker jag att hans pendlande mellan frågor om historisk representation och historisk erfarenhet hänger samman med hur förbindelsen mellan historia och politik ska förstås.

Torbjörn Gustafsson Chorell

Svante Nordin: *Filosoferna. Det västerländska tänkandet sedan år 1900*. Stockholm: Atlantis, 2011. 851 s. ISBN 97891-7353-480-2, inb.

Svante Nordin har tagit sig an uppgiften att på över 800 sidor presentera 1900-talets västerländska tänkande via en nästintill oöverskådlig mängd filosofer och andra tänkare. Det är naturligtvis svårt att inte imponeras över ambitionen och uthålligheten; att sätta sig in i och kunna presentera så mycket esoterisk eller specialiserad filosofi, så mycket vis-

dom och villfarelser, så mycket galenskap och stöddighet, kräver onekligen sin idéhistoriker. Allt är långtifrån lika spännande eller angeläget – att somligt ansetts värt att väckas ur en kanske välförtjänt glömska kan ibland te sig förvånande – men arbetet är likafullt respektgivande. Dispositionen är tilltalande: seklet delas upp i fem väl valda perioder, filosofer betas av språkområde för språkområde. Intressant nog inleds varje avsnitt med de tyskspråkiga – det är svårt att inte reflektera över varför?! – för att följas av fransk- och därefter engelskspråkiga (där brittiskt och amerikanskt turas om att behandlas först). Därefter följer en sladd av alla övriga, som blir tämligen översiktligt behandlade, mest italienskt och spanskt, men även ryskt och skandinaviskt. Östeuropéer är det dock ont om. I denna rest tenderar det stundtals att mest bli en uppräkningslista med ytterst korta presentationer. Innehållsligt rör det sig från ren fackfilosofi till samhälls- och politisk filosofi med utvecklings- och kulturellt och religiöst tänkande.

Dispositionen gör att ett flertal personer figurerar i två eller till och med flera av delarna, något som emellertid fungerar bättre än man kunde vänta sig. Det är samtidigt en rätt lyckad programmatisk poäng: det filosofiska tänkandet måste förstas mot bakgrund av sin tid. Föga överraskande får Heidegger mest utrymme, tätt följd av Wittgenstein och strax därefter Husserl och – lite överraskande – Russell.

Mest intressanta är som regel de mer översiktliga och sammanfattande partier som inleder respektive avslutar de olika delarna. Här finns utrymme för lite mer allmänna reflektioner och sammanhang, medan behandlingen av de enskilda tänkarna följer ett ganska traditionellt mönster. Först en kort, gärna lite kryddad, biografisk skiss som följs av en (ofta selektiv) genomgång av centrala verk och tankegångar. Enskilda tänkares politiska utgångspunkter och sociala sammanhang behandlas i begränsad utsträckning – den starka misstro mot materialism och socialdemokrati som Martin Kusch påvisat som en viktig faktor i det tidiga 1900-talets tyska filosofi uppmärksammas exempelvis inte.

Det är uppenbart att det är en idéhistoriker och inte en filosof som skriver. Det uttalade kontextuella angreppssättet, nödvändigheten av att se filosofin som hemmahörande i världen, som situationsberoende, skulle den senare kanske ha svårt att förlika sig med. Att filosofin nödvändigtvis ”måste tolkas utifrån

tiden och rummet och utifrån filosofens personliga dagordning” (15) är nog knappast en sanning för många av filosofins utövare och innebär givetvis en relativisering av tänkandet, en slutsats som Nordin krattar för men ändå inte vill dra och som – vilket boken även tydliggör – utgjort ett ständigt återkommande bryderi för filosofin – som här från inledningssidornas Dilthey till avslutningens Rorty. I det ljuset är det intressant att se Nordin avsluta genomgången av 1900-talets tänkare med att ansluta sig till Rorty och ge denne rätt i synen på vad filosofi är. Det förefaller något överraskande som om (den ogillade) postmodernismens budskap om de stora berättelsernas slut och hur de ersatts av pragmatism och konversation har annamats och accepterats. Och när Nordin inledningsvis skisserar sitt angreppssätt förefaller det slående likt tankegångar hos Michel Foucault, vilken han annars uppenbarligen känner tveksamhet inför. Så talas det om hur filosofins regler bestämmer diskursen, argument är ”drag i ett spel” i vilket ”makten över reglerna” ingår. I den filosofiska diskussionen handlar det ständigt om ”viljor till sanning och makt” som bryts (13–15).

Företaget är naturligtvis omöjligt – att presentera nittonhundratalets alla filosofiska tänkare från alla upptänkliga skolbildningar – och då har dessutom världen utanför västerlandet helt lämnats åt sidan. Det måste bli fråga om ett personligt urval och personliga tolkningar av dem som inkluderas. Det är givetvis fallet även här. Att det blir personligt må vara en sak, men det ter sig stundtals mer eller mindre excentriskt. I en intervju har Nordin kallat boken för en ”indirekt självbiografi”, en inte helt missvisande karakteristik. Sålunda får ett stort antal marxistiska tänkare generöst med utrymme, liksom en viss och växande vurm för nykonservativa tänkare kan anas ju närmare samtiden han rör sig. Hur ska då den sista avdelningens allt större intresse för religiösa tankar tolkas – som en ny vändning, nästa steg i den egna rörelsen mellan positioner?

Problemen med urvalet kanske inte är så stort vad gäller seklets första hälft; här finns i hög grad redan ett så att säga ortodoxt urval, även om andra namn kunde varit tänkbara (som Marcel Mauss och varför inte Ludwik Fleck?). När det gäller den nära samtiden får det i gengäld en del märkliga konsekvenser. Det må vara ogint att klaga på en volym som redan är så omfattande och som inkluderar så många tänkare, och långtifrån enbart filosofer.

Men till gruppen filosofer som fallit bort hör sådana som Ian Hacking, Hubert Dreyfus, David Bloor, Pierre Hadot, Charles Morris och Arthur Danto liksom tänkare från områden som haft en stor betydelse för det ”västerländska tänkandet” som Norbert Wiener, Herbert Simon, Pierre Bourdieu, Donna Haraway och Bruno Latour från en lista som kunde göras mycket längre.

Det hade säkert varit möjligt att bereda även dessa plats, kanske på bekostnad av en del mer eller mindre obskyra personer som med fördel kunde ransonerats. Dessutom kan fråga man sig varför till exempel Francis Fukuyama beretts hela sju och Roger Scruton fulla fem sidor, liksom Althusser dryga fem och Baudrillard fyra sidor (vilket för övrigt är mer än vad som ägnas åt Thomas Kuhn eller Jacques Derrida).

Men det räcker inte med att bli nämnd eller behandlad. Även här finns allvarliga problem som har med urval och omfång att göra: så ägnas Karol Wojtyła (Johannes Paulus II) och Joseph Ratzinger (Benediktus XVI) tre respektive mer än nio gånger så mycket utrymme som Edward Said (som får hela sju rader!). Judith Butler ägnas tre rader!

Samtidigt är det en påfallande obalans i hur ett stort antal tänkare behandlas, det blir ofta bara enstaka böcker eller tankegångar i författarskap, som är betydligt rikare än vad som framgår här, som diskuteras. Heideggers komplexfyllda relation till Förintelsen, Ernst Blochs *Das Prinzip Hoffnung*, Arnold Gehlens nazistiska förflutna (*Der Mensch* 1940), Henri Lefebvres inflytelserika verk om vardagslivet och rumsupplevelsen, större delen av Hans Blumenbergs verk, Habermas *Borgerlig of-fentlighet*, samt Deleuze och Guattaris *Anti-Oidipus* är helt frånvarande, liksom centrala tankar hos Jan Patočka, Stephen Toulmin och Rudolf Carnap – för att bara nämna några. Och är inte Freges starka religiositet relevant för hans filosofi?

En del tolkningar är tveksamma. Det gäller exempelvis den ytterst korta diskussionen av Webers idealtypsbegrepp. Karakteristiken av Mannheims begreppspar ideologi/utopi är inkorrekt. Foucaults begrepp *épistémè* liksom föreställningen om subjektets död är knappast kännetecknande för hans tänkande annat än under en kort period vid 60-talets mitt. Att sådant kan konstateras om tämligen välkända företeelser föranleder en viss reservation inför pålitligheten eller fullständigheten på områden där överblicken är sämre. Samtidigt blir givet-

vis varje verk av den här karaktären ofrån-komligen beroende av sekundärlitteraturen, hur mycket författaren än tycks ha varit beredd att sätta sig in i.

Anmärkningsvärt är till sist att i en stor mängd fall har Nordin helt enkelt återanvänt sidor från sin *Filosofins historia* från 1995. För (minst) ett trettio-tal tänkare har upp till tre hela sidor lånats ordagrant (eller med ytterst marginella ändringar) från den tidigare volymen, även om det här i de flesta fall utökats med ytterligare material. Det må vara författarens privilegium att återbruka gammal text; det som möjligen förvänar är att en historikers bedömning av så många olika tänkare då och nu är identisk!

Bosse Holmquist

Vasileios Syros: *Die Rezeption der aristotelischen politischen Philosophie bei Marsilius von Padua. Eine Untersuchung zur ersten Diktion des Defensor pacis*. Brill: Leiden, 2007. 364 s. ISBN: 978-9004168749, inb.

Marsilius av Padua hör till de ganska få sen-medeltida tänkare som brukar anses oombärliga inom de politiska idéernas historia. Syros har således här gripit sig an ett viktigt objekt och han gör det i akt och mening att utreda hur Marsilio utnyttjade och kanske särskilt förändrade vissa inslag i Aristoteles politiska tänkande. Konkret blir det då fråga om att studera hur Marsilius hanterade vissa moral-filosofiska och grundläggande teleologiska aspekter i den aristoteliska teorin. Men han stannar inte bara vid den antike Aristoteles, minst lika viktigt är att komma åt alla varierande medeltida tolkningar och deras effekter på Marsilius.

Syros har därför valt att synnerligen ingående granska en liten del av *Defensor pacis*. Han påpekar med rätta att verkets innehåll och polemiska udd måste ses i ljuset av en helt ny politisk situation som uppstod under 1100- och 1200-talen i och med att kyrkan kunde hävda sina politiska ambitioner och därmed bli en motpol till kejsarliga maktintressen. Till skillnad från Aristoteles gjorde Marsilius en tydlig åtskillnad mellan moral och politik. Gentemot det gängse kyrkliga synsättet att kejsarlegitimiteten hade förmedlats från antikens romare till frankerna genom påvlig överföring argumenterade han för uppfattningen att detta istället skett genom folket.

Detta är förvisso inte en studie där den politiska kontexten studeras och tas med i analyserna; det bara noteras att den finns. Istället är Syros studie en tämligen ingående analys av Marsilius text och de olika influenser man där kan spåra. Och det gör han väl och lärt. Med stor noggrannhet utreder han de punkter där Marsilius skiljer sig från den samtida vännen Johannes av Janduns tolkningar och kan visa på skillnader i deras förhållningssätt till den aristoteliska texten. Denna var i praktiken den latinska översättningen av Wilhelm av Moerbecke och utgjorde därmed alltså ytterligare en filtrerad variant av den grekiske filosofen. Men han studerar alltså också hur Marsilius förhöll sig till den medeltida aristoteles-tolkningen i allmänhet. Till läsarens hjälp åskådliggör han de olika influensnivåerna med cirkeldiagram där Marsilius text är centrum, Aristoteles *Politiken* närmast och som yttersta cirkeln har vi allehanda möjliga politiska traktat att härleda influenser ifrån.

Såväl Jandun som Marsilius brukar allmänt anses ha hört till en averroistisk tolkningstradition men Syros kan i Janduns fall lyfta fram omständigheter som reducerar dennes betydelse i det avseendet men även visa att inte heller *Defensor pacis* är tydligt averroistisk utan bär spår av allmänna och andra islamiska och judiska influenser.

Syros visar att Marsilius i sitt synsätt naturligt nog också bar tydliga spår av påverkan från stoiskt och augustinskt håll och att han inte ens riktigt kunde hålla med Aristoteles i dennes starka teleologiska synsätt. Statens yttersta mål var inte att underlätta det kon-

templativa livet; istället blev enligt Marsilius målet att göra det möjligt för statens medborgare att handla väl i samverkan. Människans rena överlevnad blev således också en viktig del i motiveringen för statens tillkomst. Utifrån ett sådant synsätt blev det också naturligt att lyfta fram folkets kollektiva verkan; det var medborgarna som skulle samverka i lagstiftningen. Det kontemplativa livet förvandlades hos Marsilius istället till det latinska ordet *tranquilitas*, lugn och ro istället för oro och motsättningar. Marsilius hade studerat medicin och hans specialkunskaper påverkade honom i många avseenden. Han såg här staten som en kropp som måste uppnå balans; alla delar måste samverka för att kroppen eller staten skulle må väl.

Just däri hade Aristoteles kunnat instämma; hans politiska tankegångar präglades ju också av ambitionen att finna en ordning som inte medförde inre splittring som kunde söndra staten, men av naturliga skäl behövde inte den antike filosofen utöver de rika och folket kalkylera med en dominant kyrka som en tredje part. Då Marsilius såg folket som räddningen för staten i dessa avseenden gled han enligt Syros allt längre bort från ett aristoteliska teleologiskt synsätt.

Det är en välunderbyggd framställning. Författaren är väl inläst på forskningen och uppehåller sig i långa noter med grundlighet vid oenigheter om allehanda tolkningsfall. Där emot hade man gärna sett att han i högre grad än nu tagit avstamp i olika forskarståndpunkter som en sätt att strukturera framställningen; den blir nu litet oöverskådlig och ibland snårig.

Erland Sellberg

Kultur- och lärdomshistoria

Ann M. Blair: *Too much to know. Managing scholarly information before the modern age.* New Haven & London, Yale University Press, 2010. 416 s. ISBN 978-03-0016-539-5, hft.

'Infolust', 'information overload', 'information management' – begreberne er af nyere dato, men i sin studie af referenceværker og -værktøjer i den humanistiske lærdomskultur viser Ann M. Blair at de forestillinger og erfaringer de dækker over, indgår i en historie der strækker sig langt tilbage i tiden. I løbet af den blev mange senere velkendte psykologiske strategier og ikke mindst konkrete,

tekstteknologiske hjælpemidler til at imødegå de voksende mængder af information udviklet. *Too much to know* er en veldokumenteret syntetiserende monografi om lærde latinske genrer som florilegier, kompendier, bibliografier, ordbøger, konkordanser og 'proto-encyklopædier', men bogen er samtidig en vedkommende og velskrevet fortælling om informationssamfundets tidligmoderne forhistorie.

Bogens første af fem kapitler giver et historisk og komparativt vue over informationsteknik og -kritik fra antikken over middelalderen og ikke-europæiske kulturer (Byzans, den islamiske verden og Kina) og frem til bogens

centralperspektiv: den paneuropæiske lærde republik i humanismens periode 1500–1700. De kulturelle attituder over for informations-tilvæksten blandt humanisterne varierede og kunne i den forbindelse trække på vidt forskellige autoriteter, fra Plinius d.y. ("der ikke findes nogen bog så dårlig, at der ikke kan udledes noget godt af den") til Seneca ("bøgers overflod [*multitudo librorum*] er en distraktion"). Der var imidlertid, argumenterer Blair, noget der særligt privilegerer disse to århundreders informationshåndtering i den længere historie, nemlig en grundlæggende erfaring af et tab af store mængder klassisk lærdom som ledte til omfattende bestræbelser på at undgå fremtidige tab. Dertil kom den nye mediesituation som blev indstiftet med Gutenberg. Bogtrykkerkunsten prægede ifølge Blair såvel omfanget og karakteren af 'informationsrevolutionen' ved at gøre flere bøger om flere emner tilgængelige for flere læsere som nye værktøjer til at tackle den med, idet dog mange kompileringsteknikker, søgeredskaber og tekstarrangementer allerede var udviklet (bl.a.) i den europæiske antik og middelalder.

Dette sidste forbehold – som uden unødigt polemik føjer nuancer til Elisabeth Eisensteins mere enstrengede mesterfortælling om bogtrykkets kommunikative perfektibilitet og kulturelle gennemslagskraft, jf. *The printing press as an agent of change* (1979) – viser sin berettigelse allerede i bogens kapitel 2. Det omhandler forskellige lærde note- og kompileringsteknikker. Information overførtes fra trykte bøger til håndskrevne excerptsamlinger, som omvendt kunne udgøre trykforlæg for nye bøger. Trykte kompilationer havde typisk sin rod i personlige, håndskrevne noter fra en eller (ofte) flere kompilator(er). Samtidig udgjorde de 'ready-made-reading notes' af en slags som læsere ville ønske sig, hvis de ikke selv havde taget dem. Kapitlet giver detaljerede indblik i berømte humanisters notesamlinger (Erasmus, Peresc og Leibniz bl.a.) og mere generelt i den humanistiske pædagogik og dens metoder til indøvelse af læsning, skrivning og mnemomik.

Kapitel 3 og 4 udforsker generelle latinske referenceværker i forskellige genrer (jf. opregningen ovenfor) og deres søgeredskaber ('finding devices'), dvs. autoritets- og kildelister, indholdsfortegnelser, indekser, sorteringsorden samt diverse materielle forhold som sideformat og layout (herunder skydning, kolorering, kolonner og røskener, fx pegefingeren, index,

ved krydsreferencer). Disse tekstgenrer og -redskaber leder Blair frem til en karakteristik af en særlig læsemodus i lærdomskulturen (blandt flere): 'occasional reading'. Den involverede mønstning og skimning af store og disparate tekstkorpera, helt i strid med traditionelle forestillinger om den gamle, vegeterende og intensive læsning før den såkaldte 'læserevolution' omkring 1800 (Rolf Engelsing). Der var mange, miljøspecifikke måder at læse på, og denne her ligner til forveksling én vi praktiserer dagligt i det tredje årtusinde, både i gamle og nye medier. Foruden receptionsmønstrene undersøger Blair i stofrige og forbilledligt illustrerede afsnit de kompositionsprincipper som forfatterne til referencebøgerne tog i anvendelse, særlig med udgangspunkt i polyhistorerne Theodor Zwinger (*Theatrum vitae humanae*, 1565) og Nani Mirabelli (*Polyanthea*, 1503). Det gælder brugen af små håndskrevne papirslipper som kunne ordnes efter behag, og 'cutting-and-pasting' af tekstbidder fra manuskripter og trykte bøger. Det ansueliggøres desuden, hvor ofte og i hvor høj grad kompileringsarbejdet var et kollaborativt foretagende, såvel i dia-kron henseende (dvs. i transmissionsprocessen fra manuskript til kopi eller tryk og fra tryk til manuskript eller bearbejdet genoptryk) som i synkron henseende (dvs. i kompositionsprocessen). Zwinger omtaler i sit forord bl.a. en medhjælp, som han gjorde brug af "i over tre år til at kopiere med en pålidelig og elegant hånd og til at lime stumper, der skulle sættes sammen". Ved siden af lønnede amanuensisser tog også venner, kolleger og familiemedlemmer del i arbejdet, uden nødvendigvis at blive krediteret for det.

Bogens sidste kapitel omhandler referenceværkernes gennemslagskraft med udgangspunkt i deres trykte overlevering, distribution, de fysiske bøgers brugsspor samt citationer i trykt litteratur og manuskripter. Dette leder frem til en opsummering af samtidige beklagelser over referencelitteraturen, som angiveligt savnede respekt for de klassiske autoriteter. Kritikerne ærgrede sig over transmissionsfejl og forvanskninger i teksterne. Og endnu værre end denne intellektuelle negligence frygtede man, at de originale tekstkilder bogstaveligt talt kunne gå tabt. Endelig blev det fremført, at referenceværkernes dekontekstualisering og fragmentering af den klassiske overlevering havde negative følger for den humanistiske dannelse. Efter denne interne diskussion mellem

'gamle' lærde stemmer er vi fremme ved bogens korte afsluttende afsnit og dermed fremstillingens slutpunkt ved den klassiske cæsur omkring år 1700: "The shift from ancients to moderns". Her konstaterer Blair, hvordan de latinske referenceværker ikke længere blev genoptrykt og ikke længere blev anerkendt som modeller. Herved knytter hun an til kronologien og grundsynspunktet om et kulturelt skifte ved overgangen fra det 17. til det 18. århundrede i Paul Hazards *La Crise de la conscience européenne, 1680–1715* (1935). Blairs bog og den moderne forskning, som den er en syntese af, tilføjer nyt bog- og informationshistorisk perspektiv på overgangen fra (sen) humanisme til (tidlig) oplysning, fra tidlige moderne til moderne og dermed den begyndende opløsning af den humanistiske enhedskultur. Der er tale om et stort intellektuelt problemkompleks, som ikke kan belyses tilfredsstillende fra én disciplinær vinkel. Blairs studie har med sit materielle fokus på lærdommens medier, teknikker og praksisser snarere end på slutprodukterne af det lærde arbejde en parallel i de medie- og kulturhistoriske tendenser i moderne tysk udforskning af lærdomskulturen (jf. fx forskningsoversigten Marian Füssel: "Auf dem weg zur Wissensgesellschaft. Neue Forschungen zur Kultur des Wissens in der Frühen Neuzeit", 2007). At denne omfattende forskning næsten ikke er taget i betragtning af forfatteren, er en lille anke mod hendes i øvrigt velorienterede og flittigt grænsekrydsende syntese.

Afslutningsvis nuancerer Blair overbevisende sit synspunkt på krisen, skiftet, overgangen o. 1700. *Too much to know* bliver også en fortælling om kontinuitet. De humanistiske genrer lagde således vigtige grundsten til ordbøger og ikke mindst encyklopædier på modersmålene rundt omkring i 1700-tallets Europa, og i det hele taget har de før- og tidligmoderne teknikker til informationshåndtering ligesom diskussioner om overfloden af bøger og lignende jo levet videre helt frem til i dag. Selv om det underspilles elegant i fremstillingen, er dette aktualiserende perspektiv til den (sen)moderne informationskultur en afgørende fascinationskraft ved emnet.

Jens Bjerring-Hansen

Tobias Dahlkvist: *Förtvivlans filosofi. Vilhelm Ekelund och mottagandet av Giacomo Leopardi i Skandinavien*. Lund: Ellerström, 2010. 285 s. ISBN 978-91-7247-231-0, inb.

Idéhistorikern Tobias Dahlkvist ägnar sin andra stora studie efter avhandlingen *Nietzsche and the philosophy of pessimism* (2007) åt en av den italienska litteraturens mest betydelsefulla författarskap, präglad av en svartsyn som går utanpå det mesta. Som undertiteln anger är dock siktet hela tiden inställt på att belysa och diskutera hur Vilhelm Ekelund, den brådmogne poeten som kom att lämna lyriken för ett essäistiskt och aforistiskt författarskap av unik karaktär, kommit att skapa sin egen syn på Giacomo Leopardi. Detta sker inte bara i en idémässig dialog; en poäng hos Dahlkvist är att Ekelund hos den italienske 1800-talsförfattaren även fann exempel på en form- och stilmässig praxis som kom att bli ett betydelsefullt – och av tidigare forskning underskattat – incitament för att etablera en ny framställningsform, skild från den subjektiva och känslomässigt "farliga", melankoliska lyriken. Vid sidan av Nietzsche, en annan Leopardi-läsare, framträder italienaren som direkt avgörande under den period efter den sista egentliga diktsamlingen, *Dithyramber i aftonglans* (1906), då Ekelund sökte en annorlunda författarröst.

Att söka följa Ekelunds livslånga intresse för Leopardi kan skenbart underlätas av den konkordans till Ekelunds skrifter som upprättats av Ingrid Schaar (2000). Men uppgiften är betydligt mer komplicerad; Ekelund hör till de motsägelsefulla, hans sympatier och antipatier växlar genom tiden – och spelas ut mot varandra även inom en och samma text. Han läser av behov, och tar till sig Nietzsches ord om att bara "die ergangenen Gedanken", de tankar man har "gått sig till", har något värde. För att närma sig Ekelunds syn på och hans användande av Leopardi krävs en kontextuell studie och häri ligger motiveringen till Dahlkvists val att låta Ekelund framträda mot en återskapad, historisk kontext, genom "en form av intellektuell arkeologi", och i ett försök att tillämpa lärdomarna från nyare Nietzscheforskning på Ekelunds författarskap (13). Bakgrunden, som upptar mer än halva boken, består av två huvuddelar: Leopardi-receptionen under europeiskt 1800-tal samt den skandinaviska Leopardi-kritiken. Det skapar en viss framtonhet och en del ofrånkomliga omtagningar i framställningen.

Dahlkvist demonstrerar dock i sin presentation av denna bakgrund det paradoxala i att läsningen av Leopardi kan verka så upplyftande, trots att dennes liv synes vara en enda lång lidandeshistoria, livligt utbroderad av hans biografier och tendentiöst uttolkad i den europeiska 1800-talsreceptionen fram till de tidiga nordiska introduktionerna. En av hemligheterna bakom denna verkan är hans stilkonst och tankemässiga klarhet.

Dahlkvists egen studie är likaså ett gott exempel på humanistisk forskning: en monografi, skriven på en levande och välformulerad svenska med den dubbla ambitionen att boken skall förmedla ny vetenskaplig kunskap och samtidigt kunna läsas även av icke-expertter. Framställningen är medryckande och intressekapande, ibland till och med rolig – det led samma ämnet till trots. Samtidigt demonstrerar författaren sina goda språkkunskaper, en förutsättning för att kunna hantera det rika bakgrundsmaterialet. Här finns en pedagogisk tydlighet i framställningen, där några huvudlinjer i Leopardi-receptionen tilläts framträda. Främst gäller det diskussionen om pessimismen, där Dahlkvist vill avgränsa Leopardi från Schopenhauers metafysik; vidare sjukdomen som förklarings- men också som värderingsgrund i den psykoantropologiska diskussionen.

När vi kommer till Ekelund finns dessa huvudlinjer med; den svenske författaren studerar Leopardi intensivt åren före och efter sin påtvingade landsflykt till Berlin (1908). Kapitlet om ”Prosastilens filosofi” behandlar ingående Ekelunds tidiga essäer om Leopardi, men även hans viktiga översättning av den samme (1913), samt spår i Ekelunds senare författarskap. I slutkapitlet dras trådarna samman i en diskussion kring ”Stil, pessimism och hälsa” och här bevisar Dahlkvist sin dubbla kompetens som idéhistoriker och litteraturanalytiker. Hans studie i Vilhelm Ekelunds förhållande till Leopardi belyses filosofiskt, tematiskt men också med avseende på den aforistiska stilkonsten. Det är ett mycket välkommet tillskott till Ekelundforskningen, där Dahlkvist är välinitierad också i Ekelunds eget författarskap, inkluderande det handskriftsmaterial i form av anteckningar och det efterlämnade bibliotek som förvaras i Lunds universitetsbibliotek.

Som Ekelundforskare kan jag ha smärre invändningar i tolkningsdetaljer. Så är Ekelunds kryptologism ”låghet” inte att likställa

med människans fysiologiska och moraliskt låga drifter (190) utan fastmer en hållning, besläktad med den kvietistiska mystikens. Men det mesta är randanmärkningar; det mest värdefulla i denna nya belysning av Leopardis betydelse är den framställning av denne som stilförebild som Dahlkvist lyfter fram i polemik mot Algot Werin, som hävdade att ”Ekelund ville skriva vackert” (191 ff.). Ekelund ville, heter det däremot, ”utan åthävor och med så avskalat språk som möjligt skildra livet och dess övervägande svarta färgskala”, men kom efter sin tragiskt-heraklitiska period, under inflytande av Nietzsche, fram till en paradoxfylld men ändå bejakande hållning – också här i samklang med den Nietzsche som vi känner från dennes mellanperiod, kanske allra vackrast formulerad i *Der Wanderer und sein Schatten* (1880). Ekelunds upptäckt av förbindelsen till Nietzsche som Leopardiläsare hör också till de nya och intressanta forskningsrönen.

Ekelund gör – naturligtvis, skulle man vilja tillfoga – våld på Leopardis texter för egna syften. Ekelunds Leopardi är pessimist, han är det sjuka geniet, han ses först som en av dem som inte förmått värja sig mot den själshygieniskt dubiösa lyriken, han kommer att representera det som ”Ekelund skulle bli om han inte tog sig i akt” (178). Senare blir dock Ekelunds uppfattning mer nyanserad och initierad. Det är lätt att instämma i Dahlkvists omdöme om Ekelund att ”knappast någon i receptionshistorien har ett mera kreativt förhållande till Leopardi” (214).

Eva-Britta Ståhl

Otto Fischer & Ann Öhrberg (red.): *Metamorphoses of rhetoric. Classical rhetoric in the eighteenth century*. Uppsala: Avd. för retorik vid Litteraturvetenskapliga institutionen, 2011. 213 s. ISBN 978-91-980081-0-4, hft.

Forskningen om retorikens historia bär på en irriterande tvetydighet. Å ena sidan tänker man på det regelsystem för kommunikation som utvecklades under antiken och sedan traderades i västerlandets skolor genom århundraden. Å andra sidan avser retoriken olika sätt att övertyga genom att företrädesvis med språkets hjälp vädja till känslor och etablerade värderingar snarare än till förnuftet; i den meningen är retoriken tidlös och inte bunden till någon bestämd epok, och egentligen inte heller

till något visst medium. Nutida retorikforskning är medveten om denna klivenhet mellan å ena sidan vad den tyske retorikforskaren Ditmar Till kallar systematisk retorik och antropologisk retorik. När det som ofta sker talas om retorikens död i slutet av 1700-talet är det försvarligt bara om man avser den systematiska retoriken, vars ställning onekligen försvagades i slutet av århundradet under intryck av borgerlig offentlighet, ny estetik och naturvetenskaplig kunskapsuppfattning.

En uppsats av den nämnde Ditmar Till inleder den föreliggande volymen som är en antologi med bidrag av internationella och svenska forskare om retorikens förändringar under 1700-talet. Kontentan av dem är att den systematiska retoriken visserligen ofta kritiserades men snarare förvandlades än demonterades, att kontinuiteten var stor och gamla och nya, ibland motstridiga tendenser förekom sida vid sida. Marc André Bernier visar att *inventio*, retorikens innehållsliga moment som tappat mark i skolretoriken sedan 1600-talet, under franska litteratörers händer blev ett verktyg i pragmatisk och samhällskritisk historieskrivning. Gabrielle Radica beskriver hur Condillac och Rousseau genom sin kritik av den rationalistiska franska 1600-talsfilosofin gav retoriken ett handtag. Språket var inte, som rationalisterna i Descartes efterföljd menade, ett av känslor och begär förvrängt uttryck för tänkandets rena idéer. Tvärtom, språket kunde inte skiljas från tanken, menade 1700-talets språkfilosofer, och tanken därmed inte heller från känslor och begär. Det var en kritik som återupprättade retorikens positiva värdering av språket, men utan att åberopa den retoriska traditionen; i stället pekade den framåt mot romantiken.

Anna Cullhed illustrerar med exempel från en tysk handbok hur uppkomsten av estetiken, den nya vetenskapen om smak, förändrade relationen mellan retorik och poesi. Från att ha varit elokvens på vers, sidoordnad och ofta underordnad retoriken och med i princip samma syfte som denna, blev poesin uppgraderad till emotionellt uttryck för individens uppfattning av verkligheten. Retoriken inskränktes i denna estetiskt bestämda klassificering till påverkan av viljan och förnuftet i undervisning och politik. Så var det också i politiken som den klassiska retoriken bäst behöll sitt grepp i den praktiskt utövade väl-taligheten, såsom Marie-Christine Skuncke visar med exempel från frihetstidens ständs-

strider och från Gustav III. Kontinuiteten var likaså stor i skolornas retorikundervisning, hävdar Stefan Rimm i sitt bidrag. Till skolorna nådde inte så mycket av den kritik av traditionen som forskningen har fäst sig vid. Där använde man oförändrade läroböcker och imiterade fortfarande exempel hämtade från de klassiska auktorerna.

Och där höll också latinets ställningarna ganska väl, latinets som i eminent mening var bärare av den retoriska traditionen. Däremot hävdade det sig inte längre i politiken, vetenskapen och litteraturen, där svenskan tog över. Latinets tillbakagång på dessa områden innebär en försvagning av den retoriska traditionen, som är intressant därför att den ackompanjerades av en uppvärdering av antiken. Nyhumanismen gav en ny förståelse av antiken, där den inte längre gav mönster och exempel att följa i tal och handling men däremot idéer att inspireras av. När antiken inte längre hanterades på latin utan på modersmålet fick den en ideologisk snarare än en praktisk användning. Denna idémässiga förändring är en av de faktorer bakom retorikens förändring som Otto Fischer uppmärksammar i sitt bidrag. Ann Öhrberg, slutligen, behandlar förändringar av retoriken i de nya arenor där ständssamhällets hierarki inte dominerade samröret lika strängt och retoriken snarare handlade om konversation än påverkan. Detta var ett uttryck för den nya medelklassens intåg på scenen, menar Öhrberg, men medger samtidigt att konversation och den artighetskultur den tillhörde hade föregångare i 1600-talets hovkultur. Och redan Cicero talade om konversation, Cicero som i flera av bidragen framstår som den retoriska kontinuitetens kärna och som oftast sagt någonting som gick att ta avstamp från och anpassa till nya situationer, inte minst när hans texter blev översatta till de moderna nationalspråken; Öhrberg pekar på de intressanta betydelseglidningar som då kunde äga rum.

Detta är en bra antologi, med kvalificerade bidrag om viktiga ting i den internationella forskningsfronten, i anspråkslös men sober utstyrsel.

Bo Lindberg

Carl-Göran Heidegren: *Ernst och Friedrich Georg Jünger. Två bröder, ett århundrade*. Stockholm: Atlantis, 2011. 287 s. ISBN 978-91-7353-443-7, inb.

Det svenska intresset för Ernst Jünger tycks öka. Visserligen översattes han relativt tidigt. Den i författarskapet centrala romanen *På marmorklipporna* från 1939 utkom redan i början av 1950-talet. Under 1970- och 1980-talet tryckte Bo Cavefors ett antal titlar, exempelvis ett urval ur dagböckerna från andra världskriget. Men nu tycks någonting ha hänt. Utgivningarna duggar tätare. År 2008 publicerades genombrottsverket *I stålstormen* på Atlantis, och reflexionerna över författarens drogerfarenheter – på svenska kallad *Psykonauterna* – återutgavs redan året innan på Umeåförlaget H:ström. I fjol nyöversattes dessutom *På marmorklipporna*. Under samma tid har flera av Jüngers kortare texter utkommit i svensk språkdräkt, bland annat "Om smärten" från 1934.

Den svenskproducerade akademiska litteraturen om Jünger har dock varit sparsam. Nämnas kan Carl-Göran Heidegrens *Preussiska anarkister* (1997), några arbeten av Sven-Olov Wallenstein samt Johan Tralaus idéhistoriskt inriktade avhandling i statsvetenskap, *Människoskymning* (2002). Nu har vi emellertid fått ytterligare ett tillskott i den spirande Jüngervegetationen. Heidegren har nämligen återkommit med fördjupad framställning kallad *Ernst och Friedrich Georg Jünger. Två bröder, ett århundrade*. Denna gång har han skrivit en dubbelstudie där Ernst genomgående får spegla sig i den tre år yngre brodern Friedrich Georg, även han författare och radikalkonservativ intellektuell under Weimartiden. Heidegren följer sina undersökningsobjekt fram till deras distansering från den handlingsinriktade nationalrevolutionära hållningen. För Ernsts del manifesterades svängningen i *På marmorklipporna*, som så småningom belades med censur. Spåret löper vidare till efterkrigstidens tillbakadragna hållningar och pessimistiska teknikkritik.

Carl-Göran Heidegrens bok är ett utmärkt arbete. Till formen rör det sig om ett slags långressä utan ambitionen att vara heltäckande och uttömmande. Fokus ligger på de filosofiskt orienterade skrifterna, och de skönlitterära verken har med några undantag lämnats utanför. Framställningen organiseras utifrån en uppsättning teman som alla knyter an till brö-

derna Jüngers samtidsdiagnoser och sökande efter möjliga livshållningar. Via dessa ingångar rör sig författaren säkert i materialet och uppvisar en imponerande kännedom om källorna. Den växelvisa bearbetningen av bröderna blir till ett slags analytisk motor som driver skildringen framåt. Heidegrens dubbla disciplintillhörighet som sociolog och idéhistoriker har dessutom satt fina avtryck i texten. Han associerar ledigt till teorier och traditioner på samhällsteorins och den politiska filosofins områden. Samtidigt visar han effektivt hur brödernas idéer är förbundna med den tid i vilken de tog form.

En annan förtjänst med *Ernst och Friedrich Georg Jünger* är det väl tilltagna utrymme som vigs åt den yngre brodern. I Sverige liksom på många andra håll har han förblivit en okänd gestalt. Ändå är han i flera avseenden lika intressant som Ernst. Hans teknikkritik är på många sätt tidstypisk, men den är också väl värd att begrundas än idag. Inte minst talar hans idéer om rovdriften på jordens resurser till vår egen tid.

Ett annat viktigt inslag i Heidegrens framställning är att han nyansrikt men tydligt diskuterar frågan om den eventuella skulden i förhållande till nazismens maktövertagande och förbrytelser. Även tendenser till antisemitism behandlas, och bröderna Jünger framstår ingalunda som okomprometterade. Heidegren visar dock hur de trots sin tidiga militanta nationalism också bidrog till att avtäcka och genomlysa nazismens människotyp och politiska logik.

Några smärre invändningar kan riktas mot arbetet. På åtskilliga ställen saknas fotnoter vid citat. Man får gå till föregående noter för att finna hänvisningarna, vilket är omständligt. Jag hade dessutom gärna sett ett inledande helhetsgrepp på forskningsläget. Samtidigt är den sistnämnda bristen också ett tecken på en av förtjänsterna. Heidegrens bok är nämligen ett fint exempel på humanistisk forskning som inte enbart riktar sig till en fähövdat global elit av specialister. Snarare utgör den intellektuellt intresserade allmänheten och forskarsamhället i bredare mening volymens primära målgrupp. Därmed sällar sig Heidegren återigen till den betydelsefulla skara som aktivt bidrar till humanioras samhällliga legitimitet genom att kommunicera på svenska med en bredare publik. Det är naturligtvis mycket viktigt med högt specialiserad och internationaliserad humanistisk forskning i artikelfor-

mat. Men minst lika viktigt är det att skriva böcker som *Ernst och Friedrich Georg Jünger*.
Thomas Karlsruhn

Karen Oslund: *Iceland imagined. Nature, culture, and storytelling in the North Atlantic*. Seattle & London: University of Washington press, 2011. 260 s. ISBN 978-02-959-9083-5, inb.

På det vackra omslaget till Karen Oslunds bok, *Iceland imagined. Nature, culture and storytelling in the North Atlantic*, ser vi ut genom ett fönster på ett förfallet och övergivet hus. Vyn är en klippig och karg strand, bortom den ett mjukt, lugnt, till synes ofarligt och mycket blått hav. I fjärran reser sig berget på andra sidan fjorden, ovanför det en blå och molnfri himmel. I bildens förgrund, fönsterkarmen, finns två smutsiga, sedan länge urdruckna och övergivna Coca Cola-flaskor och en cigarettfimp. Denna övergivna plats är vacker men sorglig. Den understryker samhällsförändringar som inte alltid fick välkomna konsekvenser i samtiden. Men det finns mer. Bilden anspelar på relationen mellan natur och kultur, på mötet med det främmande och på modernitetens intåg. Den sätter fokus på något rent och obesudlat, samtidigt som den, genom fönstrets centrala placering, understryker att skönheten, fulheten, det exotiska och det igenkännbara, i högsta grad är subjektivt. Allt ligger i betraktarens öga. På så vis ger omslaget en tydlig fingervisning om bokens innehåll.

Med utgångspunkt i reseberättelser från främst 1700- och 1800-talet vill Oslund undersöka hur Island, liksom övriga öar i den Nordatlantiska regionen, har betraktats och beskrivits fram till andra världskrigets slut. Bokens titel är på så vis något missvisande. Förutom Island tar sig Oslund nämligen även an Grönland, Färöarna och Shetlandsöarna, platser som under en period eller annan har haft nära kulturella kontakter och delvis en gemensam historia. Teoretiskt är Oslund inspirerad av Edward Saids *Orientalism* från 1979. Gemensamt med honom har hon ambitionen att genom en undersökning av hur européen föreställt sig och senare beskrivit mötet med det främmande, även belysa den europeiska självbilden. Det som skiljer är däremot att Said själv, liksom hans efterföljare, i stort koncentrerat sig på berättelser från Orienten och Stilla havet, områden som geografiskt är be-

lägna långt utanför Europas gränser. Här gick inte de sociala och kulturella skillnaderna att förneka, det rädde inget tvivel om hur "annorlunda" Kina var, hur väl kineserna passade in i föreställningar om "den andre". Genom reseberättelser konsoliderades och bekräftades denna bild.

Med Nordatlanten var det något annorlunda. Fastän exempelvis Island, och i ännu högre grad Grönland, ligger i Europas utkant, på gränsen till den beboeliga världen, så gick det gemensamma kulturella arvet inte att bestrida. Alla öarna betraktades visserligen som exotiska, rent av farliga, men de var ändå jämförelsevis nära och området förhållandevis litet. Kategorier som "jag" och "den andre", "hemma" och "borta" blev helt enkelt mindre distinkta. Mötet med denna "främmande" och ofta romantiserade värld, handlade alltså även om igenkänning och ibland förvåning, överlikheter och skillnader, men även över t.ex. den kvalificerade tekniska, och alltigenom inhemska, kunskapen som exempelvis grönlandarna besatt.

Boken är indelad i fem huvudkapitel förutom inledning och epilög. Varje kapitel fokuserar på ett specifikt område och ett specifikt tema. Hur Island har skildrats i reseberättelser och i konst av såväl inhemskt som utländskt ursprung, utgör det första kapitlet. Härigenom kan Oslund visa skillnaderna mellan hur islänningarna själva och de utländska resenärerna upplevde och tolkade det som mötte dem, i synnerhet vad den isländska naturen beträffar. Vilka färger och perspektiv som används i konstverk belyser denna skillnad väl, menar Oslund, men då kapitlets illustrationer är svartvita blir det svårt för läsaren att bilda sig en egen uppfattning i frågan. I det andra kapitlet studeras landets flora och fauna, exempelvis importen av renar till Island. Därefter förflyttas fokus till materiell kultur. 1800-talets synsätt att ett lands civilisation kan bedömas utifrån dess materiella kultur och tekniska färdigheter färgar av sig i reseberättelser från samtliga länder.

Grönland och inuiternas språk och religion studeras i kapitel fyra. Emedan det i Islands, Färöarnas och Shetlands fall gick att urskilja språkliga och religiösa kontakter skilde sig Grönland markant. I den grönländska kulturen fanns det som var *most* annorlunda; vilken språkgrupp tillhörde egentligen deras språk? Fanns det språkliga influenser från den nordiska bosättningen? Här är det främst missio-

närers och lingvisters verksamhet som kommer i fokus. Det avslutande empiriska kapitlet behandlar Färöarna, främst ur en språklig synpunkt. Då Färöarna var en del av det danska riket, kom det offentliga skriftspråket att bli danska. Faktum är att färöiska, trots den rika muntliga kulturen, inte fanns som skriftspråk förrän vid mitten av 1800-talet, då det i praktiken konstruerades. Denna process var nära knuten till den politiska och kulturella kontexten. Den färöiska nationella identiteten befästes genom språkets upphöjda status. Att det däremot inte var självklart vilka nationella rötter färöingarna egentligen hade illustreras av de samtida diskussionerna kring vilken ortografi och alfabet bäst passade språkets skriftliga form. Båda dessa kapitel har en karaktär av forskningsöversikt, användbara för alla som är intresserade av relationen mellan nation, identitet och språk.

Hur bokens enskilda kapitel hänger ihop är inte alltid uppenbart, möjligtvis på grund av att studien omfattar ett område som måste betraktas som stort både i tid och rum. Samtidigt är det måhända också detta som utgör bokens huvudsakliga förtjänst. *Iceland imagined* är en informationstung men välskriven översikt som väl kan tjäna som en ingång i flera forskningsområden.

I epilogen sammanfattar Oslund sina resultat. Island är inte längre exotiskt och från mitten av 1900-talet, med modernitetens intåg, betraktades öarna som tillhörande Europa. Men även moderniteten har sitt pris. Måhända är det just detta det övergivna huset och de urdruckna Coca Cola-flaskorna på bokens framsida ska illustrera.

Audur Magnúsdóttir

Austin Sarat, Matthew Anderson & Cathrine Frank (red.): *Law and the humanities. An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 552 s. ISBN 978-05-2189-905-5, inb.

Det tvärvetenskapliga forskningsområdet juridik och humaniora – på engelska Law and Humanities – saknar ännu institutionell akademisk förankring i Sverige. Utomlands är ämnet väletablerat, både i USA och Europa. Koppling mellan juridik och humaniora kan betyda flera saker. Det viktigaste är att det markerar en brytning mot den tidigare rättsdogmatiska och samhällsvetenskapliga domi-

nansen inom juridikämnet. Att studera juridik har under 1900-talet främst handlat om att lära sig rättsregler och dess olika tillämpningsområden; det har inte handlat om att fostra kritiskt tänkande individer med empatisk förmåga och välutvecklad moralisk kompetens. Beteckningen ”humaniora” inbegriper här även ett erkännande av att juridiken historiskt har humanistiska rötter som århundraden av rättspositivism och rättslig realism har försökt förtränga som ovetenskaplig och ideologisk belastning. ”Humaniora” betecknar här slutligen även en medvetenhet om att studier av filosofi och litteratur, språk och retorik, och liknande ämnen ger juridikstudenten en bredare och djupare förståelse av människan än de förenklade och abstrakta modeller som används inom beteende- och samhällsvetenskap. Boken *Law and the humanities. An introduction*, redigerad av Austin Sarat, Matthew Anderson och Cathrine Frank, med bidrag från ledande forskare inom området, ger en utmärkt introduktion till detta omfattande och spretiga ämne. I det följande kommer jag att diskutera några av bokens ingående kapitel, utan anspråk på representativitet.

I ett kapitel med titeln ”Law, culture and humility” diskuterar Steven Winter, professor i konstitutionell rätt vid Wayne State University of Law, det rationalistiska och ”objektiva” vetenskapliga paradig som samhällsvetenskaperna har hämtat från naturvetenskapen. Denna ”fundamentalism” (Winters term) utgår från föreställningar om genomskinlighet, hierarkisk ordning, linearitet och universalism, vilka glömmet det faktum att människan, och därmed all mänsklig kunskap, alltid är situerad i tid och rum. Dessa föregivet vetenskapliga föreställningar om rationalitet och objektivitet ligger bakom den abstrakta modell av människan som rationell varelse vars handlingar alltid styrs av rationellt egenintresse. Som Winter påpekar är sådana modeller oförmögna att förklara varför övervakningskameror och dödsstraff inte alltid har en avskräckande effekt eller varför banker systematiskt lånar ut pengar utan tillräcklig säkerhet. Winter kontrasterar denna samhällsvetenskapliga ”fundamentalism” med Maurice Merleau-Pontys beskrivning av humanismen som en medvetenhet om osäkerhet (*contingence*) i relationen mellan fakta och betydelse. Enligt Winter erbjuder ett humanistiskt angreppssätt följande fem attityder eller inställningar: hermeneutisk misstänksamhet och kritisk öppenhet; beja-

kande av ovisshet; reflexiv subjektivitet; nödvändigheten av kultur och gemenskap; och ödmjukhet. Anammandet av dessa positioner – som Winter menar saknas i samhällsvetenskapligt tänkande – stödjer kritiskt tänkande, förståelse och respekt för kulturella skillnader och för betydelsen av social gemenskap.

Som exempel på detta humanistiska angreppssätt diskuterar Catherine Kellogg, professor i statsvetenskap vid University of Alberta, relationen mellan positiv rätt och naturrätt med utgångspunkt i Sofokles *Antigone*. Detta drama har alltsedan Aristoteles och fram till modern tid fungerat som modell för kopplingen – och även motsättningen – mellan dessa två rättsbegrepp. Den fråga som Kellogg utforskar i sitt kapitel är vad detta antika drama kan säga oss om lag och rätt i en tid när ”gud är död” (Nietzsche) eller ”gud är omedveten” (Lacan). Enligt Kellogg kan vi se en historisk förskjutning där detta drama inte längre handlar om en kontinuitet mellan det mänskliga och det gudomliga (dvs. mellan positiv rätt och naturrätt), utan om avgränsning (*limit*) av det mänskliga och konventionella. För Jacques Lacan betecknar Antigones önskan att begrava sin döde bror inte en önskan om att upprätthålla den naturrättsliga plikten mot familjen (gentemot staten) utan markerar en gräns mot det naturliga i det att den överskrider gränsen för statsstatens symboliska ordning, och därmed även för det mänskliga i konventionell mening. Enligt Lacan befinner sig *Antigone* på gränsen till det symboliska i det att hon söker ett onaturligt mål – sin egen död – något som är otänkbart i statsstatens (och konventionens) symboliska ordning. Vad denna psykoanalytiska läsning av Sofokles drama visar, enligt Kellogg, är att introduktionen av begär i konceptualisering av moralisk rätt – och därmed av naturrätt – leder till en denaturalisering av begäret. Långt ifrån att blockera möjligheten att tänka kopplingen mellan positiv rätt och naturrätt, öppnar det enligt Kellogg för nya sätt att tänka det mänskliga, för nya former av politik, och kanske även för nya former av lag och rätt.

Denna möjlighet att beskriva och förstå lag och rätt på nya sätt är kanske den viktigaste utmaning som området juridik och humaniora har fört med sig. I ett kapitel med titeln ”Postmodern justice” diskuterar Peter Goodrich, juristprofessor vid Cardozo Law School i New York, hur ett postmodernt förhållningsätt har påverkat synen på det rättsvisa samhäl-

let. Termen ”postmodernism” har missbrukats lika mycket av dess företrädare som av dess kritiker, och detta till den grad att den nästintill har blivit obrukbar. Goodrich försöker återge termen dess ursprungliga betydelse av ett kritiskt förhållningssätt till det som brukar kallas det ”moderna projektet”, med andra ord upplysningens ideal om det rationellt ordnade samhället präglad av genomskinlighet, enhetlighet och storskalighet. Den postmoderna kritiken, först uttryckt inom arkitekturen, bestod i en strävan att implodera den enformiga enhetligheten, det reduktiva förnuftet och den totalitära sanningen, i alla dess former. Detta radikala och skenbart destruktiva projekt hade enligt Goodrich helt igenom konstruktiva humanistiska rötter. Om den postmodernistiska arkitekturen privilegierade byggnaden före dess invånare, så syftade det postmoderna motståndet till att ta tillbaka byggnaden och ansvara för invånarna och den mångfald och överflöd som dessa representerar. Den postmoderna attityden ville destabilisera strukturen, men inte förstöra byggnaden. Postmodernismen betecknade således i en mening en frigörelse från institutionella begränsningar, alltifrån kraven på strukturell form, upplysningsförnuft, rättsdogmatik eller vulgär marxism.

Goodrich ställer denna motsättning mellan det moderna och det postmoderna bygget mot två bilder av det ideala samhället: den ena förmodern – från George Withers *Collection of emblems* (1635) – och den andra modern – från Thomas Hobbes *Leviathan* (1651). I den förra finner vi ett allegoriskt landskap myllrande av människor och aktiviteter, i den andra ett obebott och öde landskap, en tabula rasa, en ren form. Goodrich jämför den senare med beskrivningen av det ideala samhället i John Rawls *A theory of justice* (1972), ett samhälle där vi är okunniga om vår samhällsposition, klasstillhörighet eller sociala status. Rawls ideala samhälle är enligt Goodrich en öde stad, bebodd endast av spöken. Det är mot detta spöklika samhällsbygge som den postmoderna rättsvetenskapen gjorde uppror. Postmodern rättsvetenskap var enligt Goodrich en produkt av kritiska rättstudier (Critical Legal Studies, CLS) som utmanade marxismens vetenskapliga ortodoxi i lika hög grad som den ifrågasatte etablerade sanningar inom dogmatisk rättsvetenskap. Enligt Goodrich kom signalen till detta uppror i form av en föreläsning som Jacques Derrida höll på

Cardozo Law School år 1989. Det som utmärkte Derridas intervention var att han tog rättvisan på allvar, och därigenom återvände till en förmodern förståelse av rättvisa som partikularitet, som ynnest (*indulgence*), i betydelsen av att ta sig tid för och ge uppmärksamhet åt dem som kommer till rätten. Goodrich menar vidare att Derridas text befann sig så långt som man kan komma från Rawls i det att rättvisa här beskrivs i relationen till andra, och definieras genom respekt för ”ansiktet” (Levinas). I motsats till Rawls definieras rättvisa inte som jämställdhet eller likhet utan som en absolut dissymmetri, uppmärksam på den andres unikheter och respekten för den andres ansikte. Rättvisa kräver, enligt Derrida, att domstolen är uppmärksam på den andres unikheter och därigenom i varje enskilt fall upphäver och återuppfinner lagen. Det innebär att uppmärksamma kvinnor, etniska

minoriteter, invandrare, flyktingar, homosexuella, transsexuella, minderåriga och andra som inte passar in i modernitetens enhetliga strukturer. För Goodrich betecknar postmodern rättvisa inte bara ett humanistiskt eller akademiskt projekt utan även den juridiska motsvarigheten till arkitekturens återvändande till det förmoderna. Postmodern rättvisa utgjorde i grunden ett försök att gå bakom och bortom lagen, formell beräkning, förstelnade regler, till de berättelser som lagen täcker över.

Att jag här har givit stort utrymme åt Goodrichs kapitel beror på att det beskriver den teoretiska bakgrunden för många av de övriga bidragen i volymen *Law and the humanities*. För den som vill börja utforska lag och rätt utifrån ett humanistiskt perspektiv är den på en gång en utmärkt introduktion och områdesöversikt.

Leif Dahlberg

Vetenskapshistoria

Anne Kristin Børresen: *Bergtatt. Johan H. L. Vogt. Professor, rådgiver og familiemann*. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011. 368 s. ISBN 978-82-5192-828-1, hft.

Det här är en forskarbiografi – en bok om ett liv, om naturvetenskap runt sekelskiftet 1900, men också om den ömsesidiga påverkan mellan liv och vetenskapligt arbete. Geologen och petrografen Johan H. L. Vogt (1858–1932) var en av Norges mest inflytelserika naturvetare. Han är känd för bland annat sina studier av bergarter och för grundläggandet av en fysikalisk-kemisk riktning inom petrografi. Redan som 28-åring blev han professor och internationellt etablerad geolog; vid slutet av sin 50-åriga karriär hade han utbildat de flesta bergsingenjörer som Norge hade. Således en person som låter sig beskrivas som en portalgestalt för de moderna norska naturvetenskaperna.

Bergtatt följer biografigenrens kronologiska konvention: i kapitlen får vi följa Vogts barndom, studieår och arbetet som inflytelserik forskare. På slutet dör han. Anne-Kristin Børresen påtalar risken för att hamna i en linjär framgångshistoria när ett lyckat vetenskapligt liv ska berättas. Hennes metodologiska svar blir att fokusera på hur livet genomkorsades, och gjordes möjligt, av historiskt specifika

sammanhang, vilka också blir framställningens centrala teman. Framförallt står tre – spatialt formade – dimensioner i fokus: för det första laboratoriekulturen med dess påtagliga materialitet, för det andra det omkringliggande samhället med fokus på bergsnäring och nationsbyggande, och för det tredje det privata hemmet.

Avseende den första dimensionen skriver Børresen en historia som tar den vetenskapliga vardagen på allvar. Laboratoriet med det föräldrade mikroskopet, den hopplösa vaktmästaren och det envetna samlandet av bergartsprover får alla plats i framställningen. Materialiteten är ständigt närvarande: ändlösa timmar på tåg, enslig nattlogi på fjället och den slitna fracken genomsur av spöregn (plagget var obligatoriskt, speciellt i fält för att inte verka landstrykare). Vogt var medlem av ett forskningsfält där excursionen var en central praktik; han och hans kollegor odlade ett vetenskapsideal som var ”idrettslig och barskt” (196). Laboratoriekulturen var fundamental för framväxten av geologin och dess institutionella förändring under perioden.

Det omkringliggande samhällets historiska förändring ges stor plats i studien, framförallt kopplingen mellan naturvetenskap, industri och nationsbygge. Vogt arbetade genom sin karriär medvetet för att sammanbringa teore-

tisk vetenskaplig kunskap med praktisk tillämpning, primärt inom gruvnäringen. Han argumenterade bestämt för att utbildningen av bergsingenjörer skulle göras mer praktisk. Gång efter annan åkte han på besök till industrin, ofta med studenterna i ledband.

Vogt verkade som kartläggare av norska naturresurser; i fjällen låg viktiga resurser för borgade och Vogt hade makten att peka ut dem. Dessutom byggdes produktiva allianser med entreprenörer, investerare och politiker. Det industripolitiska argumentet var i korthet att Norge var väl försett med sten, vilken kunde bidra till nationens välstånd. ”Norges fjell skal betale Norges gjeld” (267). I det som i norsk historieskrivning kallas den andra industriella revolutionen kunde Vogts kunskap användas och växlas in i inflytande och auktoritet. Precis som var fallet i Sverige antogs vetenskap vara ett sätt att bygga den norska nationen.

Den privata familjen och livsstilen då? Ja, om någon tvivlat på att den borgerliga kulturen fullständigt genomsyrate sekelskiftets naturvetenskap – i Norge och i Sverige – får man här en tung empirisk vederläggning. Författaren argumenterar övertygande för att vi måste följa vetenskapen in i hemmet för att förstå hur roller som son, äkta man och far påverkade Vogts handlingsutrymme, erfarenhetsvärld och föreställningar. Envetet byggde professorn samtidigt ett laboratorium och ett ståndsmässigt hem. Det senare var en viktig pusselbit i den kulturella infrastruktur som möjliggjorde kunskapsproduktion.

Den borgerliga kulturens bildningstro och täta interna elitnätverk reproducerades också i den privata sfären, från Vogts föräldrar till honom och vidare till barnen. Den unge Johan lärde sig tidigt vikten av bokliga studier och av att samla, ordna och systematisera naturens oändliga specimen. Hans äldste son Thorolf efterträdde sin far som professor i Trondheim.

Den empiriskt utförliga skildringen av hemmet hör till bokens största förtjänster. Vi får följa det borgerliga hushållet, fyllt av sommarsmutsiga barnben, där familjen syltade och saftade sig igenom sommarveckor då patriarken Vogt var på långväga exkursioner. Frun, Abigael Vogt, följer Børresen överhuvud på ett förtjänstfullt sätt. Från början tog sig professorskan programmatiskt an hemmet, omgiven av rådgivningslitteratur. Liksom andra vetenskapsfruar, skulle hon säkra ett fungerande hushåll, vilket blev del av informella

vetenskapliga samarbeten. Det var allt annat än ett tillbakadraget liv. Trots politiskt engagemang förbjöd sammanhanget för långt driven radikalitet: makarna Vogt rörde sig tryggt innanför den borgerliga ideologins könsideologi där man fyllde olika men viktiga roller för hem och nation.

Børresens narrativ är lättillgängligt och inkännande. *Bergtatt* är en beskrivning på detaljerad nivå av viktiga förskjutningar inom de moderna naturvetenskaperna. Många poänger är viktiga att framhålla, inte minst att Vogt levde i (och bidrog till) en förändring av universitetsidealet. Större vikt lades vid att professorer skulle bedriva forskning och producera ny kunskap.

Men flera poänger är också relativt välkända, åtminstone avseende svensk naturvetenskap. Det, liksom de många ingående empiriska beskrivningarna, inverkar på känslan av analytiskt driv. Jag hade gärna blivit mer överraskad och sett ännu fler generella resonemang. Dessutom saknar jag en del kopplingar till befintlig vetenskapshistorisk forskning: vilken del av denna anknyter boken primärt till? Hur försöker boken förflytta, adressera, utmana eller fördjupa denna forskning? Med bokens empiriska tyngd i ryggen hade flera problemställningar kunnat fördjupas – jag tror att man analytiskt kan växla ut ännu mer på en noggrann genomgång av ett liv.

Staffan Bergwik

Louise Hill Curth: *The care of brute beasts. A social and cultural study of veterinary medicine in early modern England*. Leiden: Brill, 2010. 177 s. ISBN 978-90-04-17995-0, inb.

Louise Hill Curth är medicinhistoriker vid University of Winchester, England. I *The care of brute beasts. A social and cultural study of veterinary medicine in early modern England* (2010) behandlar hon veterinärmedicens teori och praktik i England under perioden 1500–1800. Boken utgör ett av få bidrag till den kulturhistoriskt inriktade forskningen om tidigmodern veterinärmedicin. De flesta verk inom ämnesområdet har modern inriktning och vetenskapshistorisk, biografisk och institutionshistorisk karaktär. På så sätt är boken originell och nyskapande redan i ansatsen.

Boken syftar till att vederlägga den vanligt förekommande föreställningen att det inte

existerade någon djurläkekonst värd namnet under äldre tid. Författaren påpekar att missuppfattningen delvis har sin grund i den veterinärmedicinshistoriska forskningens vanligtvis snäva fokusering på vetenskap, institutioner och professioner. Den akademiska veterinärmedicinen var outvecklad och de universitetsutbildade veterinärerna var få under tidigmoderna tid. Inte desto mindre fanns det utarbetade läror om djursjukdomar liksom kunniga män och kvinnor som arbetade med djursjukvård. Boken ägnas åt att påvisa existensen av sådana läror, analysera deras teoretiska uppbyggnad och beskriva deras praktiska tillämpning i det engelska agrarsamhället.

Det första av bokens sex kapitel behandlar den tidigmoderna djursynen. Husdjurens symboliska, emotionella och ekonomiska roll diskuteras liksom filosofiska frågor om huruvida djuren hade själ och kunde känna smärta. Författaren framhåller här att veterinärmedicinen i första hand var ekonomiskt motiverad och härrörde från människans stora beroende av djuren som födoproducenter och arbetskraft. Filosofiska förhållningssätt hade i regel endast sekundär betydelse för om och hur man valde att behandla de sjuka djuren.

Av kapitel två framgår att de veterinärmedicinska läroarna utgick från ungefär samma sjukdomsuppfattningar som humanmedicinen. Den antika humoralpatologin, utformad av filosofer som Hippokrates och Galenos, utgjorde grunden för det medicinska tänkandet. Det handlade om att hålla kroppsvätskorna i balans och att upprätthålla ett sunt leverne. Synen på sjukdom och hälsa var holistisk och tog hänsyn till såväl psykiskt som fysiskt välbefinnande.

I kapitel tre och fyra utreds vad begreppet medicinsk marknad (*medical marketplace*) innebar för den tidigmoderna veterinärmedicinens vidkommande, det vill säga vilken medicinsk information, vilka läkekunniga, vilka behandlingar och vilka läkemedel som fanns att tillgå för djurägarna. Här framkommer att den veterinärmedicinska marknaden delvis skiljde sig från den humanmedicinska sfären. Det gällde inte minst de medicinska utövarna. En del var allmänt läkekunniga och ägnade sig åt både människor och djur, en del var specialiserade på djur och ytterligare en del var inriktade på särskilda djurslag. Av djurspecialisterna tillmättes hovslagarna det största anseendet. Det berodde på att de hade

ett eget skrå och ett utvecklat lärlingsssystem men också att de primärt ägnade sig åt hästen, det djurslag som hade högst status bland husdjuren. Författaren visar således att det fanns många olika grupper av läkekunniga och att hierarkierna dem emellan utgick från delvis andra principer än inom humanmedicinen.

Tillämpningen av de olika medicinska läroarna studeras i kapitel fem och sex. Olika sätt att diagnostisera och vårda djur analyseras. Författaren påpekar att behandlingarna inte bara var sjukdomsbekämpande till sin karaktär utan också inriktade på att förbättra det allmänna hälsotillståndet för redan friska djur. Den medicinska praktiken var här helt i linje med de antika läror som fastslog att ”det var bättre att försöka bibehålla hälsan än att försöka bota sjukdomen”. Uppfattningen att välmående djur hade bättre motståndskraft mot sjukdomar var utbredd och bäddade för preventiva behandlingar av olika slag. Att de medicinska läroarna indirekt uppmanade till en god husdjursskötsel – och att samtiden också uppfattade det så – är enligt min mening ett intressant resultat.

Ett av författarens mer övergripande syften med boken är att uppvärdera den veterinärmedicinshistoriska forskningen och lansera djurläkekonsten som ett angeläget forskningsobjekt för just medicinshistorikerna, det vill säga författarens eget historikerskrå. Ytterst få medicinshistoriker ägnar sig åt djurläkekonst idag. Att studera medicinshistoria har kommit att bli liktydigt med att studera *human* medicinshistoria. Veterinärmedicinshistorien har inte ansetts ha någon större medicinshistorisk forskningspotential och har därmed ofta lämnats åt veterinärerna själva att utforska. Författaren vänder sig mot antropocentrismen inom det egna forskningsfältet och menar att ett inkluderande av djurläkekonsten i den medicinshistoriska forskningen skulle kunna utveckla forskningsområdet i stort.

Boken behandlar England och utgår i huvudsak från det brittiska forskningsläget, men kritiken mot tidigare human- och veterinärmedicinshistorisk forskning äger enligt min mening giltighet även i en svensk kontext. Även här är den medicinshistoriska forskningen mest inriktad på humanmedicin och den veterinärmedicinshistoriska forskningen därmed eftersatt. Svenska medicinshistoriker har således mycket att vinna på att låta sig inspireras av Louise Hill Curthrs forskning.

Johanna Widenberg

Marie Theres Federhofer & Hanna Hodacs (red.): *Mellom pasjon og profesjonalisme. Dilettantkulturer i skandinaviske kunst og vitenskap*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag, 2011. 337 s. ISBN 978-82-5192-586-0, hft.

Dilettant är väl idag snarast ett skällsord, men har som bekant inte alltid varit det. Tillsammans med den närliggande beteckningen amatör var det länge en hedersbetygelse, något som visade att man var obunden och sin egen och stod fri från de tyngande kraven från uppdragsgivaren som den professionella utövaren levde under. Om detta, dilettantkulturer och deras relationer till respektive professionaliseringsprocesser handlar antologin *Mellom pasjon og profesjonalisme*. Ursprunget till bidragen är en konferens i Tromsø 2008 på samma tema, inspirerad av liknande projekt i Tyskland och Storbritannien. Boken inleds med en teoretisk och historisk diskussion kring dilettantbegreppet av Marie Theres Federhofer och fortsätts med tre avdelningar som behandlar dilettantkulturens utformning och funktion under 1700-talet, en serie fallstudier om dilettantverksamhet inom olika vetenskapliga och kulturella fält under 1700- och 1800-talen och till sist konflikten mellan dilettanter och professionella under åren kring 1900, när samhället i ökande grad professionaliserades.

Framställningen blir på det här sättet ovanligt väl sammanhållen för att vara en antologi – redaktörerna skall ha en eloge för sitt arbete – och boken fångar flera intressanta aspekter av dilettant- och amatörkulturerna under perioden, inte minst de skillnader som fanns mellan de olika behandlade fälten. Flera saker blir tydliga, inte minst prästernas betydelse för den vetenskapliga kulturen under 1700-talet. Inte bara på det naturvetenskapliga fältet där flera av författarna visar på prästerskapets betydelse som informanter och medhjälpare till de mer professionella forskarna vid akademier och universitet, utan även inom fält som lingvistik. Omvänt blir det också tydligt att ett vetenskapligt dilettantskap fungerade som ett sätt att hålla kontakt med den lärda världen för många landsortspräster i en i övrigt ganska tordigt intellektuell miljö. Av fallstudierna blir det också uppenbart vilken betydelse dessa dilettanter hade för både de vetenskapliga och kulturella fälten under perioden innan

det slutande 1800-talets professionaliseringsvåg.

En annan sak som framträder tydligt är den sociala skillnaden mellan vetenskapens och kulturens amatörer. När vetenskapsdilettanterna framför allt bestod av präster och lägre tjänstemän verksamma på landsbygden så var musikalisk och dramatisk dilettantism framförallt förbehållen ett mer urbant högre ståndsskikt. I ett intressant bidrag skildrar Randi M. Selvik samspelet mellan de professionella musikerna i Bergen – som betraktades som ett slags hantverkare – och de borgerliga amatörmusikerna från de högre klasserna och hur de senare långsamt konkurrerades ut från musikscenerna när repertoaren blev svårare och kraven på professionalitet och utbildning ökade. Vägen till social prestige för yrkesmusikerna verkar här ha gått genom att de agerade amatörer på sin fritid och deltog i borgerlighetens sällskap utan att begära ersättning, varefter de på lång sikt konkurrerade ut amatörerna.

Här hade det varit intressant att se bidrag som behandlade även andra framförallt kulturella fält som konst eller litteratur. Inom konstvetenskapen har dilettantskap varit ett givande tema de senaste decennierna, där inte minst Bo Lundströms forskning om de militära konstnärerna och arkitekterna i Sverige under 1800-talet borde ha varit ett intressant jämförelseobjekt. Likaså saknas referenser till det litterära området där Bo Bennich-Björkman redan 1970 beskrev hur tjänstemän inom det svenska hovet och kansliet använde sig av sitt författarskap för att skapa nätverk och meritera sig för tjänster.

Det är dock anmärkningar i marginalen till en intressant volym som både teoretiskt och empiriskt har stora förtjänster. Inte minst i det kanske intressantaste bidraget där Hanna Hodacs övertygande visar på hur dilettantskapet fungerade socialt under 1700-talets andra hälft genom gåvoutbyten och patronklientenskap, samtidigt som hon också visar hur insocialiseringen i rollen som dilettant, eller som hon kallar det ”professionell amatör”, gick till. Att medlemskapet i den vetenskapliga republiken var villkorat har vi vetat sedan tidigare, men här framgår också tydligt hur det praktiskt kunde gå till att bli insläppt och vilken social och hantverksmässig träning som låg bakom.

Bokens avslutande bidrag av Jenny Beckman visar också hur amatörkulturen fortfarande

idag kan fortleva inom vetenskapliga fält, här specifikt botaniken, samtidigt som hon också tydliggör att det inte är en obruten tradition utan snarare en 1970-talsföreteelse som mer eller mindre uttryckligt knyter an till en äldre tradition av amatörskap. Även här är det dock uppenbart att gränsen mellan dilettant och professionell, liksom ibland under 1700- och 1800-talen, är luddig och mer beror på kontext än på yrke och utbildning. *Mellom pasjon og profesjonalisme* är ett intressant bidrag till den kultur- och vetenskapshistoriska litteraturen som fördjupar vår förståelse av hur dessa fält fungerade innan och under det sena 1800-talets professionaliseringsprocesser.

Per Widén

James W. Haag, Gregory R. Peterson & Michael L. Spezio (red.): *The Routledge companion to religion and science*. New York: Routledge, 2012. 618 s. ISBN 978-04-1549-244-7, inb.

I *The Routledge companion to religion and science* (RCRS) finns en tydlig vilja att bredda diskussionen vetenskap-religion från vad den hittills har handlat om. Två föregångare till denna volym kan sägas vara Philip Claytons (red.) *The Oxford handbook of religion and science* (2006), samt Peter Harrisons (red.) *The Cambridge companion to religion and science* (2010). Medan dessa tidigare bidrag karaktäriserades av rigida och nästintill dikotomiska beskrivningar av det filosofiska landskapet med avseende på vetenskap-religion, så präglas istället RCRS av en mer inkluderande framtoning, samt en tilltagande specificering. Förutom de klassiska infallsvinklarna – såsom kristen teologi och dess förhållande till modern vetenskap, islam och modern vetenskap, kvantmekanikens implikationer för en religiös världsbild, emergensteorier kontra reduktionistiska synsätt, etc. – så finns här även andra och nya, spännande kategorier av frågor som har vuxit fram och som har fångat flera filosofers, teologers och naturvetares uppmärksamhet.

Exempelvis ägnas flera artikelbidrag åt frågor om transhumanism och artificiell intelligens. Robert M. Geraci visar hur olika framsteg gjorda inom bioteknologi utmanar konventionella uppfattningar om vad som kan sägas vara mänskligt och där gränsdragningen mellan människa och teknik verkar bli otydlig. Rullstollsburna som genom tankarna kan

styra sina rullstolar, strokepatienter som kan använda sig av olika språkprogram för att tala igen och robotarmar som också de låter sig styras av tankekraft. Är vi, givet dessa tekniska framsteg, människor eller *cyborgs*? Kommer det att vara meningsfullt i framtiden att skilja mellan dessa två koncept? I och med bioteknologins framsteg, samt biomedicinens möjligheter att förlänga liv (vilka behandlas i ett bidrag av Aubrey D. N. J. de Grey), så finns det även en tilltagande framtidsoptimism vilket tycks utmynna i en transhumanistisk soteriologi, en vision om det goda livet och människors ansvar inför efterkommande generationer. Detta är ett spännande forskningsområde som förtjänar ytterligare uppmärksamhet.

Andra bidrag värda att uppmärksamma rör frågor om icke-mänsklig kognition och vad som möjligen kan benämnas som "djurontologi". David Harnden-Warwick och Jesse M. Bering försöker i sin artikel att utifrån våra närmaste kusiner, schimpanserna, formulera en medvetandeteori (hur vi tolkar och interagerar med vår tillvaro) som ligger i linje med nutida evolutionär forskning, samt vidare att ge förslag på hur en sådan teori kan hjälpa oss att på ett bättre sätt förstå fenomenet religion. Deras slutsats är att människan äger egenskaper som exempelvis förmåga till reflexiv intuition och intentionella tillstånd, vilka bygger på ett "jag-koncept". Dessa egenskaper tycks inte vara lika närvarande hos andra arter. Det verkar därför som om det finns någonting specifikt med många mänskliga praktiker, däribland praktiken religion. Vidare menar Harnden-Warwick och Bering att det är möjligt att identifiera ett biologiskt gap mellan människan och andra arter, vilket tycks få religiösa och livsåskådningsmässiga konsekvenser.

Att RCRS lägger ett tydligare fokus på icke-religiösa livsåskådningar är också någonting som är viktigt för diskussionens fortlevnad och välstånd. Nutida religionssociologisk forskning vittnar om ett ökat intresse för ickereligiösa livsåskådningar, deras syn på människan och det goda livet, och det är därför välkommet att även diskussionen vetenskap-religion har börjat bli mer känslig inför detta faktum. Förhoppningsvis innebär detta att denna diskussion kan komma att få en ökad samhällsrelevans.

Dialogen vetenskap-religion, vilken tog akademisk form i och med Ian Barbour's *Issues in science and religion* (1966), har länge präglats

av ett ensidigt fokus på teism kontra ateism, vilket har tenderat att abstrahera diskussionerna. I *RCRS* görs dock flera gedigna försök att interagera med specifika religiösa traditioner och att visa på hur en specifik tradition kan relateras till olika empiriska teorier. I detta sammanhang är det värt att nämna Livia Kohns text, i vilken hon undersöker huruvida det utifrån ett taoistiskt perspektiv är önskvärt att med tekniska metoder förlänga livet, och vilka holistiska tekniker som taoister i så fall använder sig av för att åstadkomma detta. I hennes bidrag aktualiserar frågor om det naturliga, men även om när våra tekniker för att upprätthålla liv är en förlängning av vår naturliga kapacitet och när vi gör intrång på människans natur.

Strävan efter att undvika abstrakta diskussioner i *RCRS* framkommer inte enbart när författarna skriver utifrån givna religiösa traditioner och livsåskådningar, utan även när många av bidragen kretsar kring specifika vetenskapliga idéer, upptäckter och teorier och kring vilka religiösa och livsåskådningsmässiga konsekvenser dessa kan sägas ha. Många av bidragen är författade av människor aktiva inom de vetenskapsfält som de skriver inom, något som ger boken extra tyngd. Bidraget av biologen Terrence Deacon och antropologen Tyrone Cashman om rådande komplexitets- och emergensteorier är ett bra exempel på detta.

Diskussionen om relationen mellan vetenskap och religion tycks befinna sig i en förändringsprocess där gamla kategorier inte längre tas för givna, något som tydligt framkommer i *RCRS*, och där det finns en vilja att både bredda och specificera diskussionen vetenskap-religion. Därmed skapas möjligheter för framväxandet av nya, relevanta frågeställningar om vetenskapens progression och förändringar inom religiösa och ickereligiösa praktiker och livsåskådningar.

Mikael Leidenhag

Ola Wolfhechel Jensen (ed.): *Histories of archaeological practices. Reflections on methods, strategies and social organisation in past fieldwork*. Stockholm: National Historical Museum, 2012. 335 s. ISBN 978-91-89176-47-8, inb.

“Few, if any, disciplines can be said to be as intimately associated with its practice in the

field as archaeology.” It might be permissible to interpret the central concerns of this volume using the words of the editor of the work in question, Ola W. Jensen; quite explicitly it is the history of archaeological excavation as fieldwork, and somewhat more implicitly also its role and meaning for the disciplinary identity of archaeology.

The history of archaeology in the last couple of decades has come under serious critical scrutiny within the field of archaeology itself. Traditional historiographies of founder and precursors, primarily history as an aid in the development of professional identities, have been superseded by critical accounts actually useful in historical analysis.

This volume comprises a dozen articles on the history of archaeological practice very much in the critical vein. Like many anthologies it is derived from a congress session on the history of archaeology (Krakow, 2006), and assembles the efforts of Swedish, German and British historians of archaeology. As can be expected, perfect conceptual harmony and purpose of vision is not necessarily at hand.

Articles range widely from the context and practices of excavation and interpretation of Silesian (present day Poland) prehistoric burial urns in the early modern period (16th to 18th centuries) among German speaking scholars of the region by Dietrich Hakelberg (Freiburg). An article by the very senior, now retired, British archaeologist C. Stephen Briggs details British surveying techniques as applied on prehistoric sites in the 17th and 18th centuries, convincingly arguing for a considerable continuity of practice established well before traditional accounts of standards established in the late Victorian period of the 19th century.

The practices of German 19th century barrow excavation are presented by Gisela Eberhardt (Berlin). Susanne Grunewald's (Leipzig) paper deals with hill-fort excavations in the 19th and early 20th century Saxony, and how interpretative models and horizons of expectation and excavation practices conditioned each other. Frauke Kreienbrink (Leipzig) analyses the archaeological mapping and surveying techniques, extraordinarily detailed and consistent for the time, of the Württembergian surveyor Eduard Paulus. In 1858 he became the first to produce a complete archaeological mapping of one of the German states.

For the British again, Julia Roberts (Univ. of Lancashire) has supplied the article “Exca-

vating an Identity” dealing with British fieldwork in the first half of the 20th century as a means to constructing a professional identity, but analysed through the prisms of class and gender. The volume finally closes with three Swedish contributions. Gothenburg archaeologist Jarl Nordbladh has supplied a thought-provoking piece, not in itself dealing particularly with Swedish matters, on the use of scenarios, casts, models, reconstructions etc. in productions of archaeological interpretation and synthesis. If it falls slightly outside the theme of the rest of the volume, Elisabeth Arwill-Nordbladh’s article brings us back to it, in a fascinating study of the Swedish archaeological expedition to Rajasthan, India, in 1952–54, under the direction of Hanna Rydh, Sweden’s first female archaeology PhD. Archaeology’s potential in the service of imperialist and colonialist ventures is well known. This article provides a counter-point regarding its potential also for projects of decolonisation, with the added twist of the matter of Rydh’s gender thrown in for good measure. The closing article is provided by one of the Nestor’s of Swedish archaeology, Björn Ambrosiani. Being in part personal testimony it again strays somewhat from the common theme in an account of the development of Swedish contract archaeology in the 1950s and 1960s, dealing with aspects of organisation as well as methodological and technological developments.

As can readily be discerned the offerings of this volume are relatively varied. The case-study approach allows for very little in the form of general orientation in either a scientific landscape based on archaeological theory or practice. What it on the other hand does admirably is to provide the reader with a sense of the scale, sophistication and complexity that a history of locally situated archaeological practices entails. It is as situation analogous to histories of practice in other fields and disciplines, and as it turns out, this basic premise of the volume positions these histories of archaeological practice precisely within the context of more generalised history and sociology of science.

This is done in a very forceful introductory article by its editor Ola W. Jensen. The framing he provides for the selection of articles is as part of a constructivist history of archaeological fieldwork excavation practices. This gives it a more general interest from the point of

view of how a constructivist history and sociology of science has developed in the last thirty years. It also helps make the traditional centrality accorded to fieldwork in defining modern archaeology the logical focus for the volume.

Researchers at all familiar with constructivist arguments – as derived from the list of scholars and philosophers Jensen draws upon; Kuhn, Foucault, Fleck, Latour et al. – will find themselves on familiar ground. Actor-Network Theory is singled out having been of particular influence for Ola W. Jensen’s and Åsa Jensen’s joint article on the role of archaeological excavating practices in the field for defining a Swedish professional archaeological identity in the 19th century (though the impression is that Foucault might possibly have been almost as significant a source of inspiration).

Parts of this work may not quite share the strength of purpose and vision in offering us new and improved constructivist histories of archaeology, as does the editor’s introduction. The initial framing however is a powerful one, and it certainly seems still fruitful for historians of archaeology to confront the history of its discipline-defining excavation fieldwork. It stands to directly benefit from comparison with all those other relevant aspects of scientific practice also present in the volume’s introduction – be it publication strategies, the practices of the collection, museum or even laboratory, or even public media, etc. Archaeology is highly promising for inquiry into a history of scientific practices as part of a much wider complex of fieldwork dependant research. In the mean time, in reading this volume, the appetite for this kind of comparative approach has grown with the eating.

Olof Ljungström

Cyrus C. M. Mody: *Instrumental community. Probe microscopy and the path to nanotechnology*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2011. 280 s. ISBN 978-0-262-13494-1, Inb.

Numera är nanoteknik ett väletablerat begrepp som för de flesta nog hänger samman med möjligheter att konstruera mycket små saker, om det nu är gitarrer i atomär skala eller mer visionärt små robotar som kan undersöka våra kroppars minsta skrymslen och vrår. Hotande utsikter har inte heller saknats med

massarméer av små fjärrstyrda insektssvärmar som kan operera utan möjligheter till upptäckt av radar eller spionsatelliter. Självklart är nanoteknik i mycket ett begrepp som lanserats i marknadsföringssyfte för att skapa intresse och stöd för viss teknisk forskning, nämligen den som möjliggör vår kontroll av material ner till någon miljondel millimeter, det som av mångkunniga kallas nanometer.

Historien om hur nanoteknik utvecklades ur teknisk forskning kring det allra minsta saknar inte poänger. Nanotekniken visar sig bygga på en komplex väv av uppfinningar och innovationer som var lika mycket tekniska som organisatoriska och begreppsmässiga. Den kan sägas ha fötts i ett mischmasch av teknisk skaparglädje och avancerad forskning hårbärerad både inom universitet och industri där det inte sällan fanns intressanta samband. Exempelvis skapades de första spridda formerna av elektronmikroskop i början av 1980-talet vid IBM i syfte att hjälpa en av företagets forskargrupper trots att det fanns få eller inga förhoppningar om att kommersialisera tekniken och trots att en grupp universitetsforskare redan misslyckats med att skapa intresse för ett liknande instrument.

Forskarna vid IBM belönades 1986 med nobelpriset i fysik för svepelektronmikroskopet och redan året efter gick priset igen till samma IBM-laboratorium för upptäckten av supraledning i keramiska material. Trots att svepelektronmikroskopet fick allt vidare spridning ledde den aldrig till att IBM gjorde några vinster på patent eller licenser, i synnerhet inte om man även tar med investeringarna i kalkylen. Svepelektronmikroskopets klena kommersiella framgångar fångas väl av en industriforskningsledare. På frågan om hur det var möjligt för IBM:s laboratorium att bedriva forskning som belönades med inte mindre än två nobelpris i mitten av 1980-talet svarade han helt sonika ”Poor Management!”

Kommentarer som dessa är studiens välsigelse och förbannelse. Citat och referat från en mängd aktörer levandegör framställningen som blir både lättläst och underhållande, för att inte säga spännande. Samtidigt innebär källorna – förutom traditionellt arkivmaterial och etnografiskt fältarbete under några år kring sekelskiftet 2000, också mängder med intervjuer, knappt tvåhundra med alla möjliga typer av aktörer från ledande seniora forskare till tekniker och doktorander – att det i mångt och mycket blir aktörernas historia utan mer

ingående reflektioner över hur deras analyser kan leda till tendenser i den historiska framställningen.

Till styrkorna hör Modys egna analyser av hur svepelektronmikroskopets kommersialisering av små forskarledda start-up-företag i slutet av 1980-talet och framför allt under 1990-talet ledde till ett tydligt uppsving i forskningen. Något som i sin tur ledde till att forskare som sysslade med svepelektronmikroskop kunde välja att antingen skapa starka band med tekniken genom att själva engagera sig i användningen och utvecklingen av den eller endast knyta an svagt genom att be en labtekniker köpa en apparat och gå en kurs för att sedan använda mikroskopet som en välkänd och etablerad teknik, vilken som helst. Samtidigt som svepelektronmikroskoperna kunde köpas av kommersiella tillverkare minskade forskningen med denna inriktning vid IBM och Bell Labs och istället fick verksamheten vid universiteten ett uppsving.

Parallellt med denna utveckling knöts också band med andra forskningsinriktningar där man exempelvis sysslade med undersökningar av mikrostrukturer. Här märks också förskjutningar från intresset för material som halvledare till undersökningar av biologiska material och makromolekyler. Att svepelektronmikroskop spreds bland olika typer av organisationer och verksamheter liksom inom olika vetenskapliga discipliner utgör för Mody den viktigaste grunden för etablerandet av nanoteknik som en brygga mellan kommersiella, administrativa och vetenskapliga företrädare liksom andra samhällsintressen. Genom att flera grupper och organisationer kunde hitta en gemensam flagg under prefixet ”nano” kunde de nå större legitimitet och acceptans. Faktum är att flera av dem som deltog i denna process tog avstånd från de storvulna visioner om nanoteknikens möjligheter som kom att få spridning i exempelvis populära sammanhang senare under 1990-talet.

Modys studie ger intressanta inblickar i hur en av vår tids mest omhuldade vetenskapliga discipliner skapades ur en lös sammanslutning av svepelektronmikroskopets tidiga konstruktörer och användare. Här finns samtidigt indikationer på att historien är mer komplicerad och involverar även andra grupperingar som här inte fått den plats de kanske förtjänar, exempelvis molekylärbiologer eller forskningsadministratörer. Här finns alltså värdefulla ledtrådar till nanoteknikens framgångar utan

att det för den sakens skull handlar om den sluttgiltiga historien.

Thomas Kaiserfeld

Kristian H. Nielsen, Michael Harbsmeier & Christopher Ries (ed.): *Scientists and scholars in the field. Studies in the history of fieldwork and expeditions*. Aarhus: Aarhus University Press, 2012. 476 s. ISBN 978-87-7124-014-6, inb.

Att avgränsa fältstudier och expeditioner som ett vetenskapshistoriskt tema går hand i hand med flera pågående historiska diskussioner. Vetenskapssociologiska och historisk-geografiska analyser inspirerade av Bruno Latour och på senare tid David Livingstone, har i allt större utsträckning kommit att handla om geografins betydelse för hur kunskap genereras.

Rum och kunskap är dock väldigt breda begrepp och fältstudier och expeditioner utgör i sig ett stort ämnesområde; sammantaget spänner bidragen i boken *Scientists and scholars in the field* över sex århundraden. Även om redaktörerna i introduktionen pekar på generella teman och gör synkrona kopplingar mellan bidragen är det en kronologisk disposition som styr ordningen i vilken de sju ton bidragen följer på varandra. En del av de poänger som redaktörerna gör inledningsvis går lätt förlorade i en genomläsning, men det har också med att göra att fältstudier och expeditioner är ett svårfångat och mångfacetterat ämne.

Christopher Ries artikel om geologiska undersökningar på Grönland på tidigt 1900-tal och hans diskussion av geopolitiska spänningar, professionalisering, internationalisering, institutionalisering och förändrade praktiker är kanske den artikel som i sin bredd och balans mellan empiri och analys tydligast exemplifierar hur potentiellt fruktbart fältstudier/expeditioner är som historiskt tema. Jeremy Vettors artikel om "Central West" (USA) som föremål för en rad olika typer av studieansatser (*survey, network, stations and quarries*) har en liknande bredd och analytisk pregnans även om den är något baktung faktamässig. Serge Rebus diskussion om intensiva respektive extensiva fältstudier med utgångspunkt i schweizisk antropologi tar på ett liknande sätt utgångspunkt i kopplingen mellan rum och praktik. Som en ingång i ämnet utgör dessa artiklar några av de mest läsvärda.

Det är troligen inte en slump att de ovan omnämnda artiklarna alla täcker ungefär samma tidsperiod. Fältstudierna om fältstudier/expeditioner utförda under 1800-talets andra hälft och början på 1900-talet belyser speciellt väl spänningar mellan praktik och teori. Något som inte förvånar givet att institutionalisering och professionalisering var processer som gick i otakt i olika ämnen och sammanhang, kanske framförallt under denna period. Därtill är det en epok då förändrade ideal vad gäller objektivitet påverkade vetenskapsproduktionen. Att fältstudier fortsätter att generera spänningar mellan discipliner visar även bidragen som behandlar vår närmaste historia, som t.ex. Jenny Beckmans artikel om den svenska Artdatabanken. I de äldre historiska fältstudierna, som t.ex. i Kasper Risbjerg Eskildsens artikel om tyska rese-närer i Holland och deras förhållningsätt till företrädare för den radikala upplysningen, och i Michael Harbsmeiers bidrag om instruktioner och 1700-talsresenärer är det istället den öppna attityden gentemot informanter eller kontinuiteten över tid i förhållningsätt till fältgenererad kunskap som understryks. Det indikerar att det finns utrymme för vidare diskussioner kring övergången mellan äldre historia och modern historia vad gäller fältstudier och expeditioner. För den som vill ha ett längre kronologiskt perspektiv, eller kanske använda fältstudier och expeditioner som utgångspunkt i undervisning, skulle jag vilja uppmantra till att parallellt med denna volym läsa *Histories of scientific observation* (University of Chicago Press, 2011) redigerad av Lorraine Daston och Elizabeth Lunbeck.

Antropologi/etnografi och kartografi är de två discipliner vars relation till rumsliga studier blir bäst belyst i denna bok. Och det är kanske framförallt i detta sammanhang som läsaren skulle vilja ha tydligare återkopplingar mellan relevanta bidrag eller kanske ännu hellre en mer tematiserad disposition. Annars har antologin en tydlig nordeuropeisk och framförallt dansk tyngdpunkt. Jeppe Strandsbjergs artikel om dansk kartografi tillsammans med Palle O. Christiansens om dansk etnologi, Esther Fiels om danska expeditioner till Asien, ovannämnde Ries artikel om grönländsk geologi och Kristian H. Niensens dito om Galathea 3-expeditionen skapar tillsammans en kronologi och ett sammanhang som t.ex. Anke Fisher Kattners artikel om franska upptäcktsresande i Etiopien eller Kasper Andersens

diskussion om ”upptäckar-ingenjörer” i brittisk tjänst inte kan generera (även om dessa bidrag är nog så läsvärda i sig). Det kanske är så att ett mer analytiskt förhållande till fält-

studier och expeditioner som fenomen i sin tur genererar ett behov av såväl mer historisk kontext som en tydligare kronologi.

Hanna Hodacs

Svensk historia

Elisabeth Mansén: *Sveriges historia 1721–1830*. Stockholm: Norstedts, 2011. 687 s. ISBN: 978-91-1-302441-7, inb.

Det är av naturliga och uppenbara skäl svårt att sammanfatta och ge röst åt ett drygt sekel av ett lands historia. Lika svårt är det att på ett rättvisande och allsidigt sätt recensera böcker som när sådana ambitioner. Norstedts *Sveriges historia 1721–1830* utgör inget undantag från dessa regler. Elisabeth Mansén voluminösa och lärda översikt meddelar huvudlinjerna i den kulturella, religiösa, sociala, politiska, ekonomiska och kunskapsmässiga utvecklingen, samtidigt som de kompletteras av en mängd belysande detaljer och utblickar. Ansatsen är explicit totalhistorisk (632): ”Den förvirrande mångfald av intryck och tankar som det dätida livet skapade varje sekund, minut, timme, dag, vecka, månad, årstid och år utgjorde livet för tidens människor. Och deras erfarenheter, eller åtminstone spåren av dem, bör beredas utrymme inom dessa pärmar” (13). De många exemplen och sidospåren konkretiserar det förgångna och gör det levande på ett vis som enbart ett tecknande av de stora förändringsprocessernas konturer inte har förmågan att göra. Det förflutna blir därmed, åtminstone emellanåt, lika flytande eller ”vätt” som läsarens egen samtid, något som även det rikhaltiga bildmaterialet bidrar till. Även om animeringen av 1700-talets livsvärld är uppfriskande och välkommen, köps den dock till priset av en ökad svåröverskådlighet och plottighet, för att inte tala om ett omfattande sidantal. Få läsare torde ha tålmod att avnjuta boken från pärm till pärm, vilket å andra sidan knappast heller är meningen; det handlar snarare om att generera eller stimulera en aptit för den aktuella tidsperioden hos en historieintresserad allmänhet.

Sveriges historia 1721–1830 har åtskilliga förtjänster och styrkor, vilka här bara kan exemplifieras. En av dem är det resoluta och genomgående invälvandet av omvärlden, inte

minst i kapitlet ”Resor, kolonier och handel”, där läsaren får stifta bekantskap med en rad fenomen, som Ostindiska kompaniet, orientalism, svenska kolonier och kolonialförsamlingar, bildningsresor, järnexport, de rumsliga förflyttningarnas infrastrukturella förutsättningar samt Sverigeresenärers bilder av landet de besökte. Utlandets frekventa närvaro i boken speglar och förstärker den betoning av globala och transnationella sammanhang som på senare tid blivit alltmer framträdande inom den svenska 1700-talsforskningen. Andra förtjänstfulla inslag utgör de sexualhistoriska resonemangen i avsnitten ”Erotik och eskapader”, som bland annat låter de sexuella stämningarna komma till uttryck genom Margareta Benzelia, Gustaf Hallenstierna och Carl August Ehrensvärd, och ”Sexuell identitet och skilda preferenser”, som uppehåller sig vid sodomi. Avsnittet ”Nation och romantik”, där den pommersk-tysk-svenske konstnären Caspar David Friedrich ställs i centrum, innehåller viktiga och koncisa reflektioner kring 1700-talets flerdubbla nationella identiteter. På ett generellt plan skall framhållas att författaren överlag förhåller sig aktivt till tidigare forskning och är generös med att apostrofera de forskare hennes skildring bygger på.

Ett problem med *Sveriges historia 1721–1830* och det totalhistoriska angreppssättet är att vissa centrala företeelser förenklas och inte ägnas tillräcklig uppmärksamhet. Den politiska utvecklingen kommer till exempel inte riktigt till sin rätt, och merkantilismbegreppet framstår trots att det kritiserats och komplicerats inom den sentida forskningen som klart och entydigt. Vid ett tillfälle anträffas uttrycket ”merkantilismens kameralism” (115), en allt annat än klagande förening av två vaga begrepp som brukar, och bör, hållas isär. Upplysningsbegreppet diskuteras mer utförligt, men förblir icke desto mindre suddigt. Det utgår dessutom tydligtvis i hög grad från Frankrikes *lumières*, fastän författaren påpekar att Sveriges och andra länders upplysning inte kan likställas med den franska

(151 f.). Mansén identifierar merendels upplysning med radikalitet, individualism, universalism, emancipation, förnufts- och utvecklingsstro, hävdande av tankefrihet och tolerans, demokratiska böjelser, jämlikhetssträvanden, auktoritets- och samtidskritik samt kunskaps-spridning (152, 390, 393 f., 404, 490, 552, 615). Alla dessa element är förvisso lätta att återfinna i 1700-talets Sverige, men det kan invändas att upplysning i dåtidens svenska ståndsamhälle primärt handlade om nytto-betonad och patriotiskt motiverad informationsspridning på det beståendes grund och överhetens villkor. Ett sådant perspektiv har anlagts av bland andra Lisbet Rausing (tidigare Koerner), som talat om en ”Östersjöupplysning”, vilken kännetecknades av nyttoivrande och lutheranism och bars upp av lärda aktörer som stod myndigheterna nära. Det går vidare att ifrågasätta vissa av de dispositionsval som gjorts; det ter sig till exempel en aning märkligt att diskussionerna av frihets- och upplysningsbegreppen återfinns i kapitlet ”Befolkning”, som för övrigt är ett av bokens spretigare. Valet att redogöra för frimurarna, ordensväsendet och samlarkulturen i kapitlet ”Stadsliv”, som mestadels behandlar det urbana rummets gestaltning, reser likaså en del frågetecken.

Om en allmän kritik skall riktas mot *Sveriges historia 1721–1830*, så blir det i slutändan litet för mycket av det goda. Det rastlösa myllet av sakuppgifter och utvinkningar ger liv åt den sammansatta, flytande helhet som det beskrivna tidevarvet utgjorde, men tynger också ner framställningen och riskerar att grumla sikten i historiens redan svärgeomträngliga vatten. Samtidigt dras läsaren obönhörligt in i det förflutnas tanke- och erfarenhetsvärld, varför författaren lyckats i sin föresats att levandegöra en historia som annars lätt abstraheras, reduceras och presenteras som given. En annan övergripande kritik rör periodvalet. Fokus ligger – i och för sig inte recensenten emot – tydligt på frihetstiden och den gustavianska eran, medan Karl Johantiden ges betydligt mindre uppmärksamhet, vilket framgår inte minst av kapitlet ”Makt och monarki”, där de första decennierna under ätten Bernadotte upptar inalles två sidor. Det skulle mot bakgrund av författarens kronologiska preferenser kanske ha varit klokt att låta boken täcka in epoken 1721–1809, så att perioden 1809–1830 hade kunnat beredas mer utrymme i den nästföljande volymen av Norstedts storstilade utgivningsprojekt.

Alldeles oavsett de kritiska synpunkterna ovan, är det avslutningsvis på sin plats att konstatera att *Sveriges historia 1721–1830* formar sig till ett läsvärt, kunskapsrikt och mycket kompetent utfört översiktsverk, vars innehåll torde tilltala såväl historiskt intresserade i allmänhet som historiker av facket, då Elisabeth Manséns vittfammande berättelse om 1700- och 1800-talen rymmer något för snart sagt alla smaker.

Mathias Persson

Eva Nilsson Nylander: *The mild boredom of order. A study in the history of the manuscript collection of Queen Christina of Sweden*. Lund: Bokhistoriska skrifter 8, 2011. 327 s. ISBN 978-91-7473-166-8, hft.

Drottning Kristina (1626–1689) fortsätter att inspirera forskare och nya undersökningar kring henne publiceras kontinuerligt, inte bara under olika jubileumsår. En del av studierna kring hennes person, som verkar förbluffande modern, har utgjorts av mindre lyckade, rent av anakronistiska interpretationer (Hildegard av Bingen och Christine de Pizan har drabbats av samma öde som Kristina), men solida, källkritiska arbeten utkommer också allt emellanåt. Kristinas viktiga roll som boksamlare och *femina docta* är välkänd och är en del av fascinationen kring denna historiska figur.

Eva Nilsson Nylanders avhandling om hur Kristinas handskriftssamling skapades och utvecklades gäller alltså kärnproblematiken i Kristinaforskningen. Författaren är en internationellt etablerad handskriftsforskare som på 1990-talet deltog i katalogiseringen av *Fondo regimense* (”Drottningens samling”) på Vatikanbiblioteket. Författaren har således haft en utmärkt möjlighet att ingående studera Kristinahandskrifterna, vilket ger ett historiskt sett enastående underlag för hennes studie.

Avhandlingen gäller uppkomsten och utvecklingen av *Fondo regimense*, som till största delen består av handskrivna böcker som tillhört drottning Kristina men som även innehåller hundratals handskrifter som införlivats i samlingen efter att Kristinas bibliotek köptes av kardinal Pietro Ottoboni (1610–1691). Denne blev påve Alexander VIII år 1689.

Texten är uppdelad i nio kapitel med följande teman: 1) bakgrund till forskningsprocessen samt de teoretiska aspekterna av biblioteks-

och samlingshistoria; 2) redogörelse av tidigare forskning om Kristinas bibliotek från Arckenholtz till Élisabeth Pellegrin; 3) Kristinas bibliotek i Stockholm, Antwerpen och Rom; 4) katalogiseringsprinciper på 1600-talet samt Kristinas bibliotek i Stockholm, som beskrivet i Vossius Stockholmskatalog; 5) Kristina som samlare; 6) Kristinas handskrifter i Vatikanbiblioteket, med en översikt över hennes tryckta böcker; 7) *Fondo reginenses* utveckling; 8) katalogiseringspraxis fr.o.m. 1700-talet t.o.m. 1900-talet; 9) sammanfattning.

I kapitel 1 anger författaren vilka syften hennes undersökning har. Hon vill reda ut hur samlingen formades, vilken funktion samlingen hade för Kristina och andra och hur olika organiseringsförsök återspeglar olika epistemologiska traditioner.

I samma kapitel redogör författaren på ett mycket klart och övertygande sätt för den metodologi, som hon tillämpar på materialet, dvs. granskning av original exemplaren, bibliotekskataloger och arkivmaterial. En viss förvåning väcker däremot sektionen (23ff.) om teoretiska aspekter av biblioteks- och bokhistoria, som verkar nästan påklistrad. Här hänvisar författaren endast till bokhistorisk forskning à la Darnton, som befattar sig främst med den tryckta boken och än idag tycks ignorera handskriftsforskningens metodologi och resultat. I handskriftsforskningen har ju den vida historiska och sociologiska kontextualiseringen av skriften, analysen av böckernas materiella egenskaper, proveniensforskning och bibliotekshistoria varit mainstream sedan 1800-talet (Ebert, Wattenbach, Delisle, Traube). I denna sektion tas ingen hänsyn till den helt centrala tysk-, fransk- och italienskspråkiga forskningstraditionen i bokhistoria som författaren säkert känner till och som skulle ha varit relevantare för studien. I den egentliga analysen av materialet visar författaren sin kompetens som handskriftsforskare. Här kunde författaren ha tagit mer hänsyn till den franska forskningen (t.ex. Delisles anmärkningar om vissa beståndsdelar av och bakgrunden till Kristinas samling i *Le cabinet des manuscrits de la Bibliothèque impériale 1* (Paris 1868, 280ff.: Mazarinaffären, Pétaubiblioteket, osv.).

Kapitel 2 innehåller en saklig och klart uppställd redogörelse för forskningen om Kristinas bibliotek fr.o.m. Johan Arckenholtz' (1695–1777) *Mémoires concernant Christine reine*

de Suède (1751–1760) till Stefano Fogelberg Rota (2008).

I kapitlen 3–8 utnyttjar författaren sin sunda metodologi och sina källor till fullo. Hon ger en noggrann redovisning för vilka böcker som fanns i biblioteket, hur de var organiserade och förvarade i Stockholm och placeras Vossius' katalog i en historisk och bibliotekshistorisk kontext. Utökande av samlingen och dess flyttning till Rom beskrivs i detalj. I kapitel 5 analyseras Kristinas samlande ur ett vidare kollektionistiskt perspektiv. Författaren understryker det faktum att boksamlandet var ett element i skapandet av den kungliga imagen. Hon kommer till den slutsatsen att Kristinas bibliotek inte var ett uttryck för lidelsefull personlig bokkärlek utan ett internationellt projekt som planerades och genomfördes av Vossius och Kristinas andra lärda bibliotekarier, visserligen i all hast på grund av de politiska och ekonomiska förhållandena. Kapitlen 6–8 behandlar på ett mycket förtjänstfullt sätt bibliotekets öde efter Kristinas död. Den detaljrika beskrivningen av vändpunkterna sätts i ett allmännare sammanhang av biblioteksekonomisk praxis under 1600–1700-talen.

Denna viktiga studie, som bjuder på rikligt med nytt material och resultat för Kristinaforskningen, skulle ha förtjänat en sista redigeringsomgång. Engelskan är ställvis haltande, även i undertiteln, där det borde stå "A study of the history" (i stället för "in"), eller när Margareta Brahe betecknas som Kristinas "court mistress" istället för hennes "lady-in-waiting" (hovdam). Avhandlingens språkpolitik och bibliografiska konventioner väcker förvåning: det hänvisas ofta till engelskspråkiga översättningar av verk på olika språk, vilka upptas som originalverk på engelska fast de ursprungligen publicerats på franska (t.ex. R. Chartiers *L'ordre des livres*, som citeras som *The order of books* och t.o.m. som *L'ordine dei libri*), tyska (W. Benjamin, som dog 1940 och vars essä "Ich packe meine Bibliothek aus", publicerad i *Die literarische Welt* 1931, här upptas som en originaltext författad tillsammans med Hannah Arendt på engelska år 1968, under titeln "Unpacking my library"), italienska (L. Balsamo, *La bibliografia. Storia di una tradizione*, utgiven i Firenze 1984, upptas här som en engelsk originaltext, *Bibliography. History of a tradition* från 1990), och slutligen spanska (J. L. Borges, "El idioma analítico de John Wilkins", som kom ut 1942

men som i bibliografin förekommer som en engelsk originaltext från 1973). Detta förfarande når sin höjd med Heliga Birgitta, som anges ha publicerat *Revelaciones* år 1971, och med Isaac Vossius (1618–1689) som tillsammans med Christian Callmer utgett en bibliotekskatalog i Stockholm samma år. Långa citat från icke särskilt relevanta primärkällor eller sekundärlitteratur kunde antingen utslutits eller tagits med bara i författarens sammanfattning av ursprungstexten. Exempel på detta finns på s. 79, där det citeras ett kinesiskt verk, som ursprungligen översattes till spanska och sedan till engelska, eller de långa citaten från Muensterberger och Åslund (142–144) och Rosamond McKitterick på (161–162). Bildtexterna kunde vara mer informativa om författaren hade angett signum för de band som innehåller de högklassigt reproducerade bladen. Systematiska korshänvisningar skulle ha gjort texten ännu mera lätläst. Alla dessa skönhetsfel kunde lätt ha eliminerats genom en akademisk förhandsgranskning av manuskriptet, som tyvärr inte längre är praxis vid de svenska lärosätena.

Eva Nilsson Nylanders studie är ett mycket viktigt bidrag inte bara till forskningen om Kristina och Vatikanbibliotekets historia utan även till den mer allmänna bok- och kulturhistoriska forskningen.

Outi Merisalo

Jonas Nordin: *Frihetstidens monarki. Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige*. Stockholm: Atlantis, 2009. 367 s. ISBN: 978-91-7353-292-1, inb.

Syftet med *Frihetstidens monarki* är att beskriva monarkins – eller, för att använda Jonas Nordins terminologi, konungamakts – villkor och betydelse under en period då kungarna hade en jämförelsevis svag ställning, mellan stormaktstiden och den gustavianska eran. Boken består av tre delar, som fokuserar på i tur och ordning institutionens konstitutionella definition och idéinnehåll, framställningar av konungamakten visavi undersåtarna och folkliga tolkningar av monarkin. Författaren visar tydligt och övertygande hur inrättningen förblev ett oundgängligt fundament med avseende på både samhällsordningen och rikets förhållande till andra stater. Folket fortsatte inte för inte att matas med bilden av en verkligt regerande konung, eftersom de verkliga härskarna

– rådet och ständerna – inte hade samma legitimitet som monarkin under frihetstiden.

Studien är tvärvetenskaplig och inkluderar såväl social och politisk historia som idéhistoria, presshistoria, rättshistoria, ekonomisk historia och konsthistoria. Bokens titel gör ingalunda dess innehåll rättvisa, eftersom den behandlar mångahanda företeelser och innefattar rikligt med utblickar, ofta mot föreställningar och omständigheter som, för att parafrasera Sven Delblanc, vetter bakåt i tidens ström. Det handlar om vyer mot äldre förmodern historia och monarkins idéhistoriska rötter i antiken och medeltiden, till exempel i samband med kungarnas gudomliga sanktion, vilken redan på 700-talet uttrycktes i termer av *Dei gratia* (83). De kontextualiserande partierna är som regel koncisa; ett bra exempel är härvidlag utredningen av konungamakts relation till folkviljan och den allmänna opinionen i 1700-talets Europa (128 f.).

Frihetstidens monarki utgör ett lyckat och än så länge ganska ensamt försök att koppla greppet om den frihetstida konungamakten, i kontrast till frihetstidens regenter, som varit mer populära studieobjekt än den institution de bar upp. Särskilt de två avslutande kapitlen, ”Opinioner – politik” och ”Opinioner – monarken”, är mycket intressanta, eftersom de bygger på en sällsynt analys av rättskällor som tillkommit vid åtal rörande majestätsbrott och går på djupet med folkliga föreställningar om monarkin. Det finns icke desto mindre några saker att erinra mot undersökningen. Boken har ordet ”offentlighet” i sin undertitel, men författaren för ingen diskussion om begreppet eller forskningsdebatten kring detsamma; Jürgen Habermas och hans kritiker lyser med sin frånvaro. Nordin nöjer sig med att kortfattat redovisa Benedict Andersons tes att pressen bidrog till nationsformeringen och med att påpeka att den ökande tidningsrapporteringen om monarkin under 1700-talet ackompanjerade ”en växande inhemsk publik sfär eller en tilltagande offentlighet, för att låna en inom forskningen bekant term” (112). Detta är synd, eftersom undersökningen i praktiken är ett led i en pågående revision av Habermas offentlighetsbegrepp, som bland annat kritiserats för att det bortser från offentlighetens åsiktsmässiga heterogenitet och statsmakts aktiva delaktighet i det offentliga rummet. Här hade Nordin med fördel kunnat anknuta till en internationell forskningsfront, vilket hade fått en redan tung analys att väga ännu tyngre.

Man frågar sig också vad ”parlamentarism” (129) betyder i ett 1700-talssammanhang; inte heller i detta fall finns något teoretiskt resonemang att tillgå.

Hattarna och mössorna är liksom offentlighetsbegreppet huvudsakligen frånvarande i framställningen. Även om partierna och deras respektive relation till monarkin i stor utsträckning utretts av tidigare forskning, hade boken vunnit på åtminstone en schematisk redogörelse i frågan. De ”herrar” (riksråden) och den ”herremakt” (rådets maktutövning) som författaren tidvis återkommer till utgör förvisso inte någon huvudsak för hans bok, men politiker som Carl Gyllenborg, Carl Gustaf Tessin och Anders Johan von Höpken var oenkligen viktiga aktörer i förhållande till den frihetstida monarkin, och bristen på bakgrundsinformation medför att de blir onödigt mystifierade och abstrakta.

Fastän studiens övergripande struktur förklaras tydligt, står det inte alltid helt klart för läsaren hur kapitlens avsnitt hänger samman med varandra; dispositionen skulle med fördel ha kunnat motiveras mer och övergångarna mellan avsnitten ha polerats till en aning. Vissa delar av boken ter sig mindre genomarbetade än andra. Avsnittet ”Religionen” (36 f.) innehåller flera upprepningar, ”Konungamakten och statens kontinuitet” (53 ff.) är inte alldeles följdriktigt uppbyggt och ”Kritik mot riksdagsväldet” (219 ff.) har en lätt tillkrånglad inledning.

Dessa anmärkningar innebär dock på intet vis att *Frihetstidens monarki* inte är en i allra högsta grad läsvärd exposé över ett underskatat och underutforskat tema. Nordins arbete får förhoppningsvis uppföljare, vilka med fördel kan ta avstamp i hans mångfacetterade empiri och uppslag, inte minst de handlingar från bondeståndet som Nordin anser vara potentiellt fruktbara källor men som han själv inte haft möjlighet att inventera.

Mathias Persson

Karin Sennefelt: *Politikens hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm*. Stockholm: Stockholmia förlag, 2011. 333 s. ISBN 978-91-703-1234-2, inb.

I *Politikens hjärta* studerar Karin Sennefelt den politiska kulturen i frihetstidens Stockholm. Sennefelts syfte är att se på medborgarblivan- det under riksdagens sammankomster, men

hon flyttar fokuset från de självklara politiska arenorna till de mindre rummen där det politiska livet utspelade sig. Sennefelt rör sig på gator, på torg, i privata hem, på krogar och till och med in på kroppen för att studera möten och flyktiga kontakter samt gester och symboler som hade politisk betydelse. Det är alltså det utomparlamentariska livet som Sennefelt vill synliggöra, och hon ifrågasätter tidigare forsknings koncentration på partipolitiken och fascination för adel, uppror och arbetet i riksdagen. Som en viktig komponent i medborgardanandet lyfter Sennefelt fram kön, och då framför allt manlighet. Sennefelt vill visa hur kön var avgörande för gränsdragningen mellan vem som accepterades som en fullvärdig medborgare, men gränsen låg inte endast mellan män och kvinnor utan även förmågan att uppvisa rätt sorts manlighet blev en utslagsgivare.

Styrkan i Sennefelts bok är beskrivningen av det politiska landskapet och den politiska vardagen i frihetstidens Stockholm. Den rumsliga aspekt som Sennefelt lyfter fram och de politiska noder, för att använda Sennefelts egna ord, är fångslande. Genom att fokusera på det rumsliga och på enskilda ögonblick får Sennefelt fram politikens vardag. Detta gäller speciellt kutymen vid möten på gator och torg, bjudningar till hemmen samt trakteringar, som kunde leda till viktiga men samtidigt ofta kortvariga patronageförhållanden. Ett exempel ur boken illustrerar de flyktiga kontakter som kunde ha politiska implikationer. År 1723 uppstod en dispyt i ständerkommissionen om hur Abraham Dahlén, notarie vid ständernas kontor, och kommissarie Osthoff hade anlät till kaffehuset PärLAN. Enligt Dahlén hade de först träffats hemma hos kommissarie Osthoff i ett mindre sällskap och sedan tillsammans gått till PärLAN för att dricka kaffe med sekreteraren Gehebe. Detta implicerade alltså att de hade en närmare kontakt och ett, i alla fall tillfälligt, lojalitetsband. Osthoff förnekade strängt att de hade anlät som ett sällskap, utan menade att de helt enkelt hade gått efter varandra in på kaffehuset, vilket inte föranledde en politisk koppling mellan honom och de andra männen (94). Med detta exempel visar Sennefelt den kanske lilla men avgörande skillnaden mellan att gå efter någon eller bredvid någon då man rörde sig i staden.

Sennefelt lyfter även fram gränser för politisk påverkan men visar hur dessa gränser ständigt överträddes och försköts. På detta sätt

får Sennefelt får fram olika aktörer inom det politiska livet i frihetstidens Stockholm. Det är inte endast riksdagsmän som verkade på det politiska fältet utan även andra med politiska intressen som drogs till Stockholm vid riksdagarnas sammankomster. Genom ett rumsligt angreppssätt får Sennefelt alltså fram olika medel som stod till hands för ett fullständigt medborgarskap under frihetstiden.

Den andra spännande infallsvinkeln i Sennefelt studie är användningen av manlighet som ett analytiskt verktyg för att förstå medborgarskapandet. Sennefelt lyfter fram kvinnors och mäns olika möjligheter att delta i det politiska livet, där kvinnor oftast var uteslutna men kunde finna kryphål för politiskt engagemang. Sennefelt lägger dock mera vikt vid manlighet och visar hur gränser drogs mellan olika män och olika uttryck för manlighet. Manlig umgängeskultur med dryckeskap och patron-klientförhållanden var viktiga delar i den politiska kulturen, vars spelregler männen skulle behärska. Dit hade varken kvinnor eller alla män tillträde. Sennefelt visar hur skillnader skapades och upprätthölls mellan män av olika stånd och åldrar men även hur vikt lades vid att kunna uppvisa rätt sorts manlighet. Syftet är alltså att använda manlighet som ett sätt att nå en djupare nivå och skapa en vidare förståelse för medborgarskap och politisk kultur i frihetstidens Stockholm. Tyvärr känns ambitionen något halvfärdig. För läsaren förblir det ofta oklart varför något tolkas som ett uttryck för just manlighet. Sennefelt skriver exempelvis att en balanserad manlighet var nödvändig för en riksdagsman för att kunna manövrera i det politiska livet. Men vad bestod denna balanserade manlighet egentligen av? Det skulle ha behövts en mera gedigen diskussion om 1700-talets könsordning eller könsrelaterade idealbilder för att ge stadga åt Sennefelts analys. Även de genusteoretiska utgångspunkterna skulle ha kunnat tydligare redogöras för. Det betyder inte att man som läsare betvivlar den analys som Sennefelt har gjort men att tillvägagångssättet ofta är höljt i dunkel och att analysen då känns för ytlig. Sennefelts studie illustrerar det problem som forskare som vill studera manlighet i historien ofta står inför. För forskaren själv är det självklart att den historiska källan berättar om manlighet, trots att det sällan står tydligt utskrivet. Men hur förmedla det till läsaren, så att det blir djupgående och övertygande?

Hanna Lindberg

Nils Erik Villstrand: *Sveriges historia 1600–1721*. Stockholm: Norstedts, 2011. 592 s. ISBN 978-91-1-302440-0, inb.

En viktig del i historieskrivningen är att summera enskilda forskningsresultat och skapa en sammanhängande berättelse. Senast under 1920-talet gav Norstedts förlag ut en *Sveriges historia till våra dagar* med en rad framträdande historiker som författare av de fjorton volymerna.

Mestadels var det fråga om revideringar av en utgåva från sent 1800-tal. Det har alltså dröjt nästan hundra år till en rejäl nysatsning, nu med Dick Harrison som huvudredaktör och allt nyskrivet och med en i alla avseenden modernare presentationsmodell. Skillnaderna mellan 1920-talsversionen och den nya är i alla avseenden betydande. Våra dagars historiker ställer andra frågor och använder annat material och kanske än viktigare ser man på historiens uppgift i ett nytt ljus.

Föreliggande volym är den fjärde i en serie om åtta. Varje band omfattar ca 600 eller 700 sidor och är mer omfattande än banden i 1920-talsupplagan. Däremot finns en förskjutningen i utrymmet som ges de olika epokerna. Tre band ägnas forntid, medeltid och själva reformationstiden, vilket i omfång faktiskt i stort motsvarar den tidigare versionen och tre volymer ägnas nu modern tid från 1830 och till nutid, vilket överraskande nog inte skiljer sig dramatiskt från 1920-talets utgåva. Då fick 1700-talet med två band något större utrymme, men tydligast blir skillnaden mellan 1920-talets svenska historia och nutidens främst beträffande 1600-talet. I förra utgåvan fick samma period mer än tre volymer och i det närmaste utgjorde stormaktstiden en fjärdedel av dåtidens hela svenska historia.

Nils Erik Villstrand har nu fått på sin lott att på knappa 600 sidor skildra det dryga sekel som var unikt i svensk historia därför att riket i så hög grad blev en mäktig och aktiv part av Europas politik. Så hade det inte varit tidigare och så har det heller inte blivit därefter. Detta inbjöd för till en nationell och något pompös historiesyn som skänkte åt krigshändelserna och politiken stor uppmärksamhet.

Vi kan fundera över varför stormaktstiden numera har blivit en epok som kanske mer besvärar än lockar. Villstrand har naturligtvis varit bunden inte bara av en redaktionell planering utan också av den forskning som gjorts under de senaste femtio åren. Då blir skillnaderna mot hur det var för ett sekel sedan

stora. Tonläget är nu ett annat och inriktningen på 1600-talet i historieforskningen har numera i allt mindre utsträckning ägnats politikens aktörer och deras beslut.

Villstrand har gjort ett berömvärt arbete i att inkludera forskningsinriktningen i berättelsen. Ofta hänvisar han direkt till de olika forskarna. Dessutom väver han förtjänstfullt in i framställningen alla fall där forskare är oense och försöker också på ett rimligt sätt anvisa möjliga lösningar. Det är en lyckosam modell därför att den utan att göra avkall på berättelsen för en bred publik gör det möjligt också att skapa givande översikter för forskare.

Dispositionen börjar i det stora – i världen och i storpolitiken – och går mot det lilla, alltså samhällslivet i allmänhet och ibland också i synnerhet. Första kapitlet tar sin utgångspunkt i det obestridliga faktum att Sverige faktiskt för en tid var en stormakt på den internationella arenan.

En relativt begränsad del av Villstrands historia ägnas alltså åt politikens rum och dess aktörer. Naturligtvis återges krigens alla förvecklingar men översiktligt; borta är tröttsamt detaljerade beskrivningar av slagen. Däremot ägnas motiverat nog stort utrymme åt förändringarna i stort av krigföringen och åt vapenutvecklingen. Mer tyngdpunkt ges istället åt problem som rör militärstaten Sverige, alltså varför man förde krig, hur dessa finansierades, och inte minst hur de påverkade samhället i stort och kanske alldeles särskilt de lägre stånden. Rimligt nog med tanke på Villstrands egen forskning får också utskrivningarnas roll i samhället stort utrymme.

Geijers berömda fras, att Sveriges historia är dess kungars, har inte längre någon realitet om också stormaktstiden såg några ovanligt dynamiska och intressanta monarker. Villstrand ägnar några särskild uppmärksamhet men det blir nästan uteslutande med fokus på eftervärldens skiftande omdöme om dem. Det skall dock sägas att framställningen lyfter fram dem alla som politiska eller militära aktörer men då inflätat i berättelsen. Axel Oxenstierna får också betydande uppmärksamhet inte minst som organisatör av förvaltningsreformer och som ledare av förmyndarregeringen efter kungens död, men i övrigt går Villstrand tämligen snabbt förbi de ledande politikerna och fältherrarna. Det är fråga om en historia där individerna har fått träda tillbaka till förmån för kollektiven.

Mestadels är allt detta av godo men helt

oproblematiskt är detta ändå inte. Det speglar de senaste decenniernas forskning men kan skapa hos läsaren intrycket att allmogens, det lägre prästerskapets och knektarnas inflytande och betydelse var större än det var. Vi för lätt över vår tids demokratiska synsätt till en gången tid och uppmärksammar därmed gärna den lilla människans vardag. Gott så, men det sker i likhet med den förda forskningen litet på bekostnad av exempelvis den politiska sfären. Det bör i rättvisans namn sägas att Villstrand inte alls är omedveten om problematiken och han försöker i görligaste mån inkludera alla aspekter också sådant som nästan ingen ägnat sig åt sedan 20-talet.

Detsamma kan sägas om sådana områden som utbildning, kultur och religion. De stora kyrkoledarna under början av 1600-talet förblir tämligen anonyma, försöket att införa ett rikskonsistorium omnämns endast i förbigående. Religionens betydelse förflyttas till allmogen i kyrkbänkarna.

I 1920-talsversionen fanns små kapitel om ”andlig odling”. Dessa var knappast särskilt lyckade men nu försummas i stort universiteten och det politiska samtalet liksom sådana viktiga företeelser som göticismen och historiebuket i den politiska vardagen. Visserligen omnämns det mesta i skilda sammanhang men utan att särskild kraft ägnas åt att förklara och ge sammanhang. Stiernhielm och många andra nämns exempelvis inte ens.

Till en del är ju alla dessa brister förstaeliga eftersom historieforskningen i rätt ringa grad har ägnat den högre och lärdare kulturen stor och bred uppmärksamhet. Men det blir ett problem för framställningen om ambitionen är att skapa en översiktlig historia om det viktigaste, inte bara nödvändigtvis vad forskarna under de senaste decennierna funnit ut.

Ändå måste det sägas att Villstrands historia har långt fler förtjänster än svagheter. Det bör särskilt också framhållas som berömvärt att framställningen i högre grad än tidigare fått präglas av ett perspektiv som utgått ifrån hela det dåvarande riket. Språket är på det hela taget gott, sällan men ibland visar författaren bett i formuleringarna som i framställningen av Karl XII:s regim och krigföring. Med tanke på det ganska omöjliga uppdraget han fått har han alltså utfört det väl. Det är helt enkelt roligt att läsa boken och man lägger den ifrån sig naturligt nog med vissa frågetecken men med åtskilligt fler utropstecken. Sådant är viktigt.

Erland Sellberg